

GRANICA IZMEĐU SPLITA I POLJICA I SPLITSKO-POLJIČKI SUKOBI U XIV. I XV. STOLJEĆU

(Dio prvi – Izdvajanje Poljica u zasebnu jedinicu i pitanje pripadnosti
Primorja tijekom srednjeg vijeka)

Ante Nazor
Hrvatsko vojno učilište
Petar Zrinski
Zagreb

UDK 94(497.5Poljica)"13/14"
94(497.5Split)"13/14"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 25.4.2002.
Prihvaćeno: 19.6.2002.

Autor u radu govori o splitsko-poljičkim odnosima, a također se osvrće na pitanje razdoblja u kojemu su Poljica postala zasebno područje s vlastitim, autonomnim upravnim organima, kao i na teritorijalnu pripadnost primorja između rijeka Cetine i Žrnovnice, što smatra spornim historiografskim problemima.

Ključne riječi: Poljica, srednji vijek, historiografija, politička povijest

Uvod

Povijest Splita ne može se promatrati odvojeno od događanja u njegovoj bližoj okolini. Na sigurnost i gospodarski napredak Splita, pa tako i na njegove granice, dobrim su dijelom utjecali i odnosi između Splitskana i pučanstva u njegovu susjedstvu. Jedno od područja koje je u srednjemu vijeku bilo u neposrednom dodiru s teritorijem Splita bila su Poljica. U ovom radu raspravlja se o granici između Splita i Poljica te splitsko-poljičkim sukobima u XIV. i XV. stoljeću.,

Za razliku od Splita, o čijem postanku i razvojnim procesima uglavnom nema većih dvojbi, najranija prošlost Poljica manje je poznata. Osobito sporno u historiografiji u vezi s Poljicima je pitanje razdoblja njihova nastanka i pitanje stvarnoga položaja Poljica kroz povijest, pa tako i granice poljičkoga teritorija. Zato za raspravu o splitsko-poljičkom razgraničenju treba upozoriti na nazive iz izvora koji se odnose na Poljica i na problem izvorne građe o Poljicima te na moguće razdoblje izdvajanja Poljica kao autonomne zajednice kako bi se dobila potvrda da postojanje Poljica (a time i problema splitsko-poljičkog razgraničenja) u XIV. i XV. st. nije upitno. Uz to, posebnu pažnju treba usmjeriti pitanju pripadnosti primorja između rijeka Cetine i Žrnovnice jer je dojam da u historiografiji o Poljicima taj problem, koji je važan i za raspravu o splitsko-poljičkom razgraničenju, nije dovoljno naglašen.

Osvrt na historiografiju i problem izvorne građe o Poljicama

Posebno razmatranje splitsko-poljičkih odnosa, odnosno njihova međusobna razgraničenja i sukoba, motivirano je procjenom da je u historiografiji taj problem zanemaren i da mu se prilazilo površno, tek u okviru sinteza o Splitu ili Poljicama. Izuzetak u tome je rad A. Duplančića "Kartografski prilozi poznavanju granica između Splita i Poljica"¹ u kojemu se govori o granici između Splita i Poljica kroz povijest. Ipak, premda isključivo o splitsko-poljičkim odnosima nije mnogo pisano, s obzirom na relativno bogatu historiografiju o Splitu i Poljicama, može se reći da postoje solidni historiografski temelji za raspravu o sukobima Splitsana i Poljičana i o njihovu razgraničenju u srednjem vijeku.

Ovdje je dovoljno navesti samo radove koji su temeljna literatura za takvo istraživanje. U historiografiji o Splitu to su dva sveska knjige Grge Novaka "Povijest Splita (I-II)"² u kojima je prvi put sustavno obrađena povijest Splita, i koje su, usprkos tome što po metodološkim značajkama pripadaju ranijemu historiografskom razdoblju, nezaobilazna riznica podataka o povijesti Splita u srednjem vijeku,³ pa tako i podataka o splitsko-poljičkim odnosima u tom razdoblju. Za povijest Poljica u srednjem vijeku kao temeljna literatura može se navesti knjiga Ante Laušića "Postanak i razvitak Poljičke kneževine (do XV. st.)"⁴; taj autor objektivniji od svojih prethodnika i bez pretjeranoga romantičarskog zanosa obrađuje problematiku vezanu uz poljičku povijest do XV. stoljeća. Njegova knjiga je svojevrсна sinteza razmišljanja povjesničara o pojedinim problemima poljičke povijesti i dragocjen pregled rezultata historiografije o Poljicima.⁵

Historiografija o Poljicima uglavnom se oslanja na najvažnije izvore za povijest Poljica – Sumpetarski kartular (XII. st.) i Poljički statut (vjerojatno prije XV. st.). Njihova je vrijednost neprocjenjiva ne samo za poznavanje gospodarskoga i društvenoga razvitka srednjovjekovnih Poljica već i Hrvatske u cjelini. Sumpetarski kartular je zbornik isprava i izvoda iz isprava samostana sv. Petra u Selu (današnji Sumpetar), koji je u posljednjoj četvrtini XI. st. (1080.) osnovao Splitsanin Petar Crni. U svojem većem dijelu napisan

¹ Arsen Duplančić, *Kartografski prilozi poznavanju granica između Splita i Poljica*, u: *Zbornik Ivan Paštrčić (1636.-1708.). Život, djelo, suvremenici*. Split 1988., str. 153-164.

² Grga Novak, *Povijest Splita*, sv. I, Split 1957.; *Isti, Povijest Splita*, sv. II, Split 1961.

³ Tomislav Raukar, *Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. st.*, *Historijski zbornik*, sv. 33-34, Zagreb 1980./81., str. 144.

⁴ Ante Laušić, *Postanak i razvitak Poljičke kneževine (do XV. st.)*, Split 1991.

⁵ Među historiografijom o Poljicima treba posebno istaknuti radove Ivana Pivčevića *O postanku Poljica* (Split 1907.) i *Povijest Poljica (Dodatak Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split 1921.)*, don Stipe Kaštelana *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine – Republike Poljica* (Split 1940.), Miroslava Pere *Poljički statut* (Split 1988.) i Jurja Marušića (razni radovi te knjiga *Sumpetarski kartular i poljička seljačka republika*, Split 1992.). Radove o Poljicima, koji su tiskani do 1968., skupio je F. Brničević – 410 naslova (Frane Brničević, *Grada za bibliografiju Poljica, Poljički zbornik*, sv. I, Zagreb 1968., str. 267-286), a bogatu bibliografiju o radovima iz poljičke povijesti donosi i Ante Laušić (Laušić, *Postanak*, str. 253-265). Toliko brojni radovi o Poljicima, Sumpetarskom kartularu i Poljičkom statutu te spomen Poljica u sintezama hrvatskoga srednjovjekovlja, ističu značaj poljičkoga prostora u hrvatskoj povijesti.

je karolinškom minuskulom u prvoj polovini XII. stoljeća, a čuva se u Arhivu Metropolitanskoga kaptola u Splitu. Premda se u historiografiji spominje i kao "Supetarski kartular" (V. Novak i P. Skok), naziv "Sumpetarski kartular" čini se primjerenijim jer su u njemu zapisani akti samostana sv. Petra Gumajskog ("Iura sancti Petri de Gomaï"), koji se nalazio "na mjestu zvanom Selo" ("in loco qui dicitur Selle"), na kojemu je danas naselje Sumpetar. S obzirom na podatke iz izvornika, možda bi najispravniji naziv bio "Kartular samostana sv. Petra 'Gumajskoga' (u Selu)".

Kartular su poznavali i njegovim se podacima koristili u svojim radovima već I. Lučić (Iohannes Lucius) – "De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex" (Amsterdam, 1666.), i D. Farlati u prva tri sveska (od ukupno 11) svoga "Illyricum sacrum" (I-III, Venecija, 1751.-1765.). Zajedno s drugim odabranim dokumentima Kartular je (kao "Documento A.") prvi u cijelosti objavio Splićanin F. Carrara u knjizi "Archivio capitolare di Spalato",⁶ no s puno pogrešaka i bez prijevoda te bez paleografskoga i povijesnoga komentara (jedini komentar su godine prvoga i posljednjega datiranog dokumenta u Kartularu – 1080. i 1187.). Cijeli sadržaj Kartulara, ali podijeljen na pojedine dokumente, I. Kukuljević je, prema kronološkom slijedu svakoga dokumenta, uvrstio među građu koju je objavio u prva dva sveska svoga "Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I-II" (Zagreb, 1874.-1876.). F. Rački je Kartular također rastavio na diplomatske dijelove i djelomično ih uvrstio u svoja "Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia" (kao VII. vol. "Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium"), prepisavši dokumentaciju koja se odnosila na vrijeme hrvatskih narodnih vladara. Pojedini dokumenti iz Kartulara skupljeni su i objavljeni u "Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae", u sv. I. (Zagreb, JAZU, 1967., M. Kostrenčić-J. Stipišić-M. Šamšalović), te u sv. II. (Zagreb, JAZU, 1904., T. Smičiklas) u kojemu je Smičiklas preuzeo tri notarska instrumenta iz Kartulara koji se odnose na XII. stoljeće. Tekst iz Kartulara uvrstio je i F. Šišić u svoj "Priručnik izvora hrvatske historije (Enchiridion fontium historiae Croatiae)" (Zagreb, 1914.).⁷

Sadržaj Kartulara u cijelosti i sa svim potrebnim stručnim komentarima (arheološkim, povijesnim i topografskim, paleografskim, diplomatskim i kronološkim) te jezičnom analizom Kartulara, ali bez prijevoda na hrvatski jezik, objavili su V. Novak i P. Skok "Supetarski kartular (Iura sancti Petri de Gomaï)" (Zagreb, 1952.).

Zanimljivo je da je taj iznimno vrijedan izvor za povijest kulturnih, zemljišnih, gospodarskih i društvenih prilika na hrvatskom području u cijelosti najprije preveden na engleski, a tek nakon toga i na hrvatski jezik. Engleski je prijevod načinio S. J. Testera, a izašao je u Zborniku koji je uredio E. Pivčević – "The Cartulary of the Benedictine Abbey of St. Peter of Gumay (Croatia) 1080.-1181." (Bristol, 1984., str. 39-99).⁸ Transkripciju ta-

⁶ Francesco Carrara, *Archivio capitolare di Spalato*, Split 1844., str. 51-69.

⁷ O tome vidi Viktor Novak-Petar Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb 1952., str. 5-7.

⁸ Mladen Švab, Splićanin Petar Crni u Poljicima, *Mosorska Vila 1*, Omiš 1991., str. 142.

kođer, ali napokon i prijevod Kartulara na hrvatski jezik, donosi J. Marušić u časopisu Poljica, br. 16. (Gata, 1991.), listu poljičkoga dekanata i u knjizi "Sumpetarski kartular i poljička seljačka republika" (Split, 1992.). Prije toga su dijelove Sumpetarskoga kartulara, u prijevodu V. Gortana na hrvatski jezik, donijeli J. Šidak u djelu "Historijska čitanka" (Zagreb, 1952., str. 23-27) i N. Klaić u svojim "Izvorima za hrvatsku povijest do 1526. godine" (Zagreb, 1972., str. 75-80).

Poljički statut je zbornik pravnih propisa koje je za svoje članove i za svoje područje donijela poljička općina. Sačuvano je nekoliko redakcija, ali godina nastanka nije poznata. Postojao je prije 1440. jer najstarija poznata redakcija Statuta započinje: "U ime Gospodina Boga Amen. Statut Poljički i sući Statut iz starog novi činimo na lita Gospodina Isukrsta 1440."⁹ Prema mišljenju B. Bogišića Statut je nastao polovinom XIV. st.¹⁰; V. Mošin pak najstariju redakciju datira već na prijelaz iz XI. u XII. st., odnosno na početak XII. st., što treba prihvatiti s rezervom.¹¹ Preciznu dataciju Poljičkoga statuta teško je odrediti. Može se tek pretpostaviti da je Statut postojao u drugoj polovini XIV. st. jer kraljica Elizabeta u pismu od 3. studenog 1383. odgovara Splitsanima na njihove pritužbe da Poljičani "sude po svojim zakonima".¹²

Sadržaj Poljičkoga statuta raznovrstan je. Njegove norme odnose se na ustrojstvo poljičke općine, njezino sudstvo i upravu te na krivično, civilno i procesualno pravo. Tekst Statuta pisan je hrvatskom ćirilicom, koju neki zovu i bosančicom ili poljičicom, odnosno posebnim splitsko-poljičkim tipom bosančice.¹³ U samom Statutu pismo se naziva "arvackim".¹⁴

Poljički statut je, uz Vinodolski zakon, najvrjedniji normativni pravnopovijesni spomenik napisan na teritoriju srednjovjekovne hrvatske države. Prva izdanja Poljičkoga statuta priredili su M. Mesić¹⁵ i V. Jagić,¹⁶ a prema Jagićevu, izdanje Poljičkoga statuta priredio je M. Tentor.¹⁷ Mesićevo i Jagićevo izdanje tiskano je ćirilicom, a Tentorovo latinicom. Prijepis Tentorova izdanja donosi S. Kaštelan.¹⁸ Statut je preveo i kritički obra-

⁹ Pera, *Poljički statut*, str. 414.

¹⁰ Baltazar Bogišić, *Pisani zakoni na slovenskom Jugu*, Zagreb 1872., str. 116.

¹¹ Vladimir Mošin, Najstariji rukopis Poljičkoga statuta i problem redakcije statuta, *Poljički zbornik*, sv. II, Zagreb 1971., str. 17.

¹² Arhiv HAZU, Ostavština I. Lučića-Luciusa (dalje Lucius, Ostavština), sv. 15., str. 95.

¹³ Vidi: Benedikta Zelić-Bučan, Bosančica – poljičko narodno pismo, *Poljički zbornik*, sv. I, Zagreb 1968, str. 145.

¹⁴ Pera, *Poljički statut*, str. 524: "... pripisasm ovi p. statut iz staroga u ovi virno i pravo, ni uzmaknuv ni primaknuv, nego da se bolje razumi arvacki i latinski ...".

¹⁵ Matija Mesić, *Poljički statut*, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, sv. 5, Zagreb 1859.

¹⁶ Vatroslav Jagić, Statut poljički, u: isti, *Hrvatski pisani zakoni*, *Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium*, sv. 4, Zagreb 1890.

¹⁷ Izdanje Mate Tentora nalazi se u članku Alfonsa Pavicha Poljički statut (*Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH* 20, Sarajevo 1908., 213-250).

¹⁸ Kaštelan, *Povijesni ulomci*, 141-179.

dio Ž. Junković,¹⁹ a njegov prijevod i tekst preuzeo je M. Pera.²⁰ Poljički statut preveden je i na njemački,²¹ ruski,²² i engleski jezik.²³

Uz Sumpetarski kartular i Poljički statut, vrijedne podatke iz povijesti Poljica i primorja između rijeka Cetine i Žrnovnice pruža djelo splitskoga arhidakona Tome (1201.-1268.) "Historia Salonitana" (primjerice, glave 15., 21, 32.).²⁴

Brojni dokumenti iz prošlosti Poljica objavljeni su u raznim radovima. Prema "grubo" procjeni M. Mišerde, do 1981. objavljeno je "možda 300 dokumenata iz poljičke prošlosti";²⁵ najviše njih (više od 130) u "Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata", u razdoblju 1890.-1909., te u "Prinosima povijesti Poljica" A. Pavića (70-ak dokumenata, od toga 40-ak turskih).²⁶ Nažalost, neki dokumenti, osobito oni koji su prepisani u časopisu "Bullettino", velikim dijelom bili su u privatnom vlasništvu pa su samo prepisivani, a ne i pohranjivani u za to predviđene institucije (arhive, muzeje). Zbog toga je najvećem dijelu dokumenata iz poljičke povijesti (isprave, pisma) izgubljen svaki trag, pa jedino ostaje nada da je prijepis isprava u časopisu "Bullettino" korektan. Ipak, neke isprave su, bilo sadržajem bilo datacijom, prilično sumnjive. Najbolji je primjer s koliko opreza treba pristupati takvim prijepisima pismo kraljice Elizabete koje je I. Pivčević u časopisu "Bullettino"²⁷ datirao u 1333., umjesto u 1383., vjerojatno ispustivši pri prijepisu rimsko slovo "L".²⁸ Mnogi koji su kasnije pisali o povijesti Poljica koristili su se upravo tim prijepisom kao izvorom. Bez obzira na nedostatke, dokumenti i prilozi iz časopisa "Bullettino" te "Prinosi" A. Pavića, ostaju nezaobilazna zbirka izvora za pisanje povijesti Poljica.²⁹

¹⁹ Zvonimir Junković, Izvorni tekst Poljičkoga statuta – Prijevod, *Poljički zbornik*, sv. I, Zagreb 1968., 32-103; isti: Poljički statut, *Poljica*, god. XX., br. 20., Gata 1995., 13-54.

²⁰ Pera, *Poljički statut*, str. 414-531.

²¹ Alfons Pavich-Toma Matić-Milan Rešetar, *Statut der Poljica*, Wien 1912.

²² Boris Dimitrijevič Grekov, *Polica*, Moskva 1951.

²³ The Statute of Poljica, *BC Review*, sv. 11-12, Bristol 1977.; O tome vidi Z. Junković, Bilješke uz tekst i prijevod Poljičkoga statuta, *Poljički zbornik*, sv. I, Zagreb 1968., str. 105-106. Za rusko izdanje Z. Junković smatra da to nije prijevod u pravom smislu riječi već slobodno prepričavanje pojedinih odredaba statuta.

²⁴ Thomas Archidiaconus, *Historia salonitana*, Monumenta spectantia historiis Slavorum Meridionalium (dalje: MSHSM), sv. XXVI, Zagreb 1894.; Tomino djelo na hrvatski jezik preveo je Vladimir Rismondo (Toma Arhidakon, *Kronika*, Split 1960.).

²⁵ Marko Mišerda, *Spomenici Gornjih Poljica*, Split 1981., str. VI.

²⁶ Alfons Pavić, Prinosi povijesti Poljica, *Glasnik zemaljskog muzeja u BiH*, sv. 15, Sarajevo 1903., str. 59-100, 241-272 i 405-482. Dio bogate ostavštine A. Pavića čuva se u Historijskom arhivu u Zadru. O tome vidi: Ivan Banić, Iz korespondencije Alfonsa Pavića, *Poljica*, sv. 14, Gata 1989., str. 30.

²⁷ Ivan Pivčević, *Bullettino* (anno XXV/1902., Copertina 1, 2).

²⁸ Lucius, Ostavština, sv. 15., str. 95: (in margine: Policenses) – 1383. – 3. nouembris (ex Cindriano); Elisabeth Regina Stefano Pridem Voyuode nunc Bano quod Poglucenses iudicet iuxta antiquas consuetudines Croatorum.

²⁹ Radove u kojima je objavljivana grada iz povijesti Poljica spominje Marko Mišerda u uvodu svoje knjige *Spomenici Gornjih Poljica*, a podaci o objavljenim poljičkim dokumentima mogu se naći u radovima Benedikte Zelić-Bučan, Bosančica u srednjoj Dalmaciji (*Prilog 3. sv. Izdanja Historijskog arhiva u Splitu*, Split

Dokumenti o poljičkoj povijesti nalaze se i na mjestima u koja su Poljičani putovali ili se iseljavali, jer su sa sobom nosili i različite spise i isprave koje se odnose na Poljica. Primjerice, na otoku Braču, koji su Poljičani počeli naseljavati osobito u razdoblju osmanlijske opasnosti, velik je broj dokumenata iz poljičke povijesti. Govoreći o rezultatima svoga istraživanja na tom otoku, J. Hamm je zaključio: "Već danas (1957.) se može reći, da se povijest Poljica ne može studirati bez onoga, što se nalazi u arhivima Blataca i, manjim dijelom, Bola, Nerežišća i Supetra".³⁰

Također, moguće je da se velik broj neevidentirane arhivske građe iz prošlosti Poljica još uvijek nalazi u ljudi u Poljicima. B. Zelić-Bučan spomenula je biblioteku i arhivsku zbirku pok. don Petra Škarice u Podgrađu,³¹ a M. Mišerda je svojedobno upozorio na zbirku doktora Iva Šaškora iz Omiša, smatrajući je vjerojatno najvećim fondom poljičkih isprava, i na zbirku don Mate Mihanovića.³² Zbog toga posebno treba spomenuti pokušaj prikupljanja raznih dokumenata, isprava, pisama i sličnoga povijesnog materijala iz privatnih arhiva ili zaboravljenih škrinja, te njihovo sređivanje i objavljivanje koje je poduzeo M. Mišerda u djelu "Spomenici Gornjih Poljica".³³

Nažalost, zbog zadržavanja izvora u privatnim zbirkama veliki dio povijesne građe o Poljicima vjerojatno je zauvijek izgubljen. Osobito treba žaliti zbog nestanka sadržaja "poljičke škrinjice" u kojoj su čuvane najvažnije poljičke isprave i spisi. S pravom se don P. Škarica (1. siječnja 1901.) u pismu A. Paviću upitao: "Zašto spisi, koji su imali biti sahranjeni pod ključima, kao važni spisi skupnovlade Poljičke, sada se nalaze raspačani u mnogim obiteljima, i po Gornjim i Donjim Poljicima?"³⁴ Njegov je vapaj još uvijek aktualan jer se u privatnim zbirkama zasigurno i danas nalaze neki neobjavljeni dokumenti ili druge dragocjenosti iz poljičke povijesti.³⁵

1961. i Ista, Bosančica – poljičko narodno pismo, str. 149-152). Najveća zbirka poljičkih dokumenata pisanih bosančicom nalazi se u Arhivu HAZU u Zagrebu. O tome vidi Vladimir Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske Akademije*, sv. I-II, Zagreb 1955.-1962. ili Zelić-Bučan, Bosančica – poljičko narodno pismo, str. 150-151. Za povijest Poljica važni su i turski dokumenti koje je popisao Sulejman Barjaktarević u: *Turski dokumenti u splitskom Arheološkom muzeju i Franjevačkom samostanu na Visovcu*, *Starine*, sv. 44, Zagreb 1952., str. 25-39.

³⁰ Josip Hamm, Izvještaj o istraživanju govora na Braču, *Ljetopis JAZU*, sv. 62, Zagreb 1957., str. 404-406.

³¹ Zelić-Bučan, Bosančica – poljičko narodno pismo, str. 152, bilješka 22.

³² Mišerda, *Spomenici*, str. XVI, bilješka 28: Prema navodu Aleksandra Solovljeva u uvodu rada "Privatno-pravni ugovori", u zbirci A. Poljanića iz Sarajeva sačuvalo se oko 200 isprava iz zbirke don Mate Mihanovića.

³³ Marko Mišerda prikupio je 1160 dokumenata kojima je u "dodacima" pridodao još 24 dokumenta. Međutim, tako prikupljena građa uglavnom je iz razdoblja između XVI. st. i početka XIX. st., točnije od 1524. do 1807., i ne odnosi se na raniju srednjovjekovnu problematiku Poljica. Jedina dva dokumenta iz XV. st. (1404. i 1480.) Mišerda je naveo u bilješkama br. 34 i 35, pravdajući to nedostatkom vremena za prijepis (!).

³⁴ Banić, Iz korespondencije, 49.

³⁵ Don P. Škarica u pismu A. Paviću (28. rujna 1897.) spominje neku "Povijest Poljica" ravnatelja Stazića, u kojoj je bilo "više sakupljenih dokumenata izvornih glede Poljica, nego sustavne radnje historičke", a koja je nestala iz "pismohrane Simeništva Prika" (Banić, Iz korespondencije, str. 44-45).

O razdoblju nastanka Poljica kao posebne jedinice

Određivanje razdoblja u kojemu su Poljica postala zasebno područje s vlastitim, autonomnim upravnim organima preduvjet je za raspravu o splitsko-poljičkim odnosima, ali i sporan historiografski problem. Naime, nedostatak pouzdanih podataka u izvorima razlog je što na mnoga pitanja o najranijem razdoblju poljičke prošlosti nije moguće dati konačan odgovor. Tako i o razdoblju nastanka Poljica ima različitih mišljenja, kao rezultat različitog tumačenja postojećih izvora, a pretpostavke o mogućem razdoblju izdvajanja Poljica kao zasebne jedinice u historiografiji obuhvaćaju vremenski raspon od X./XI. do sredine XIV. stoljeća. Zbog toga je određivanje razdoblja u kojemu su Poljica postala zasebno područje s vlastitim, autonomnim upravnim organima, jedan od najtežih zadataka historiografije o Poljicima.

U traženju barem približno točnog odgovora na pitanje o razdoblju izdvajanja Poljica potrebno je uzeti u obzir dosadašnje rezultate historiografije i spomenuti problem razmatrati u okvirima poznatoga slijeda povijesnih procesa na drugim dijelovima hrvatskoga teritorija. Ipak, suočeni s nedostatkom pouzdanih povijesnih izvora, neki su uporište za raspravu o najstarijem razdoblju poljičke prošlosti potražili u narodnoj predaji, pokušavajući iz njezina sadržaja razlučiti povijesnu istinu od obične priče i odrediti razdoblje postanka Poljica.

Legenda kaže da su početkom XI. st. tri sina (Krešimir, Tješimir i Elem) kneza (odnosno hrvatskoga kralja) Miroslava, kojega je za vrijeme nereda u Hrvatskoj ubio ban Pribina godine 949., pobjegla iz Bosne ispred neprijatelja i sklonila se u današnjem selu Ostrvici kod živice vode Pokornika, gdje su sagradili svoje dvore. Od njihovih su potomaka potekla tri poljička plemena, nazvana njihovim imenima: Krešimirovići (Kremenićani), Tješimirovići i Elemovići (Limići). Mirnom razdiobom poljičkoga zemljišta Krešimirovići su zaposjeli područje od Graca do Žrnovnice, Tješimirovići predio od Graca do Gubavice, a Elemovići zamosorje – od Dugopolja do Radobilje. Zajedništvom i slogom, nastavljajući tradiciju, oni su od XI. do XIII. st. poljički prostor izdvojili iz Primorske županije (sa sjedištem u Klisu) i osnovali unutar hrvatske države "novu Poljičku župu" sa samostalnim organima vlasti. Sebe su nazvali plemenitim "didićima", za razliku od drugih pripadnika te novostvorene županije: slobodnih pučana i zavisnih kmetića (a kasnije i vlašića). Zatim je, prema tradiciji, sredinom XIV. st. hrvatsko-ugarski kralj Ludovik I. poslao u Poljica iz sjeverne Hrvatske dvojicu plemića: Jurja Rajčića i Jurja Dražojevića, od kojih podrijetlo vuče poljička vlastela poznata pod nazivom "ugarska vlastela" (tzv. ugričići). Didići su s Ugričićima, nastavljajući tradiciju, ravnopravno podijelili vlast sve dok od XVI. st. Ugričići nisu "gotovo neprekidno obnašali kneževsku čast".³⁶

O vjerodostojnosti narodne predaje pisano je mnogo i različito. Neki je čak prihvaćaju kao pouzdanu nositeljicu povijesnih događaja, neki je prihvaćaju djelomično, a neki je

³⁶ Laušić, *Postanak*, str. 27-28.

potpuno odbacuju. Tako je i s predajom o nastanku Poljica. Dok je jedni smatraju "izmišljenom i nevjerovatnom pričom" i "historičkom bajkom bez ikakve historičke sadržine",³⁷ drugi su na granici njezina prihvaćanja i odbacivanja. Takvi smatraju da je poljička predaja, manje ili više, u skladu s povijesnim činjenicama, odnosno da je njezina jezgra potvrđena povijesnim izvorima (ubojstvo kralja Miroslava).³⁸

Podatak iz poljičke tradicije o ubojstvu kralja Miroslava zaista je potvrđen u povijesnim izvorima,³⁹ no to što se dio legende nalazi u izvoru ne mora ujedno značiti i vjerodostojnost čitavoga sadržaja legende, jer ona često crpi podatke upravo iz izvora i koristi se povijesnim događajem kao inspiracijom za sadržaj svoje priče. Zbog toga narodna predaja, čak i kad sadrži određenu povijesnu jezgru, ne može biti temelj znanstvenoga rada, ali se ne treba ni potpuno zanemariti.

Mišljenje da su Poljica bila posebna oblast (županija) već u doba narodnih vladara, odnosno 1015., povezano je sa sadržajem narodne predaje⁴⁰ jer se na temelju povijesnih izvora ne mogu donositi nikakvi zaključci o postojanju Poljica prije 1070. Naime, te se godine (1070.) u ispravi kralja Krešimira IV. navode neki "Dalizo Poliscico", i "Budicio (ili "Diedicio") postelnico".⁴¹ Postoje dvije verzije te isprave u deset raznih prijepisa i u obje se verzije spominju Dalić i Budić, no povjesničari nisu jedinstveni u tumačenju značenja riječi "poliscico" i "postelnico".

U dijelu hrvatske historiografije postoji mišljenje da je "Dalizo" bio poljički župan pa se i spomenuta isprava uzima kao dokaz da su Poljica bila posebna jedinica (županija) već u doba narodnih vladara.⁴² S. Gunjača smatra Dalića poljičkim, odnosno kliškim ili primorskim županom,⁴³ a Budića posteljnikom, što je bila čast na dvoru. Međutim, F. Šišić se ne slaže s takvim tumačenjem i u spomenutim navodima vidi samo oznaku kra-

³⁷ Đuro Ljubić, *Lige i posobe u starom hrvatskom pravu i njihov odnos prema Poljičkom statutu*, *Rad JAZU*, sv. 240, Zagreb 1931., str. 73; Miho Barada, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb 1957., str. 52.

³⁸ Kaštelan, *Povijesni ulomci*, str. 37; Pera, *Poljički statut*, str. 155-156; Laušić, *Postanak*, str. 38; N. Klaić smatra da poljičku predaju treba odbaciti, ali i "izlučiti iz nje historijsku jezgru". Vidi: Nada Klaić, *Problem Slavca i neretvanske kneževine*, *Zgodovinski časopis*, sv. 14, Ljubljana 1960., str. 124-125.

³⁹ Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom* (priredio M. Švab, preveo N. pl. Tomašić), Zagreb, 1994., str. 87: "... Veliku takovu moć i množinu naroda imaše Hrvatska do arhonta Krasimera (Krešimira). Pošto ovaj umre, a sin njegov Miroslav vladavši 4 godine, od ruke bana Pribine pogibe ..."; Đ. Ljubić smatra da je poljička predaja preuzeta iz kronike popa Dukljanina, koji također spominje bosanskog kralja Miroslava ubijenog od bana Pribine i njegove sinove, čija su imena slična s imenima triju poljičkih plemena. Vidi: Đ. Ljubić, *Lige*, str. 73. S time se ne slaže R. Ferri. Vidi: Rafo Ferri, *Prilog ispitivanju porijekla osnivača Poljičke republike*, *Poljički zbornik*, sv. II, Zagreb 1971., str. 36.

⁴⁰ Pivčević, *Povijest*, str. 4; Pera, *Poljički statut*, str. 39, 183.

⁴¹ Jakov Stipišić-Miljen Šamsalović, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatie et Slavoniae*, sv. 1, Zagreb 1967. (dalje: CD 1), str. 117-118.

⁴² Pavić, *Prinosi povijesti*, str. 92; Kaštelan, *Povijesni ulomci*, str. 28; Pivčević, *Povijest*, str. 4.

⁴³ Stjepan Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. III, Zagreb 1975., str. 84 i 118: "Tako za istu župu nalazimo više naziva: primorska ili morska, Parathalassia i kliška pa i poljička."

ljevškoga dvorskog časnika – postelnika, a ne i poljičkoga predstavnika te zaključuje: “Poljičke županije ili kneštva tada još nije bilo; iupanus polsticus je dvorski časnik (postelnik)”.⁴⁴ N. Klaić smatra da su isprave u kojima se spominju iupanus polsticus ili poliscicus “vrlo sumnjive” te da se zbog toga na njihov sadržaj ne može pouzdano oslanjati.⁴⁵

V. Mažuranić navodi da se u “Rač. doc. od g. 1062.-1089. spominju postelnici Budeč, Pribidrag, Matica i Dominik”,⁴⁶ ne navodeći Dalića među njima. Postelnik Budeč spominje se i u drugim ispravama i vjerojatno je istovjetan s gore spomenutim “Budicio postelnico”.⁴⁷ Prema tome, dok se za Budića zaista može pretpostaviti da je bio postelnik, ostaje pitanje što je bio Dalić, odnosno što je značila riječ “poliscico” (ili “Poliscico”). Uzimajući u obzir obje isprave, može se zaključiti da su nazivi (pojmovi) “Poliscico” i “postelnico” ipak imali različita značenja, no to još uvijek ne znači da je Dalić bio Poljičanin, odnosno poljički župan. Osim ovoga dvojbenaog primjera, u drugim ranosrednjovjekovnim izvorima nema spomena da je među starim hrvatskim županijama postojala i Poljička županija.⁴⁸

Zato se uglavnom smatra da su Poljica u ranomu srednjem vijeku, odnosno u razdoblju vladavine “narodnih” vladara, vjerojatno kao “territorium regale”, bila u sastavu Primorske županije čije je sjedište bila vladarska utvrda Klis.⁴⁹ Nasuprot tome, L. Katić smatra “da nije moguće da su Srednja i Gornja Poljica pripadala Kliškoj župi”, no on svoje zapažanje temelji na pretpostavci da su Poljica već u XI. st. bila zasebna politička jedinica (“župa”), što je malo vjerojatno.⁵⁰

U prilog tome da su Poljica bila kraljev posjed govori podatak da je hrvatsko-ugarski kralj još u XV. st. mogao raspolagati s Poljicima kao sa svojim posjedom. Primjerice, smatra se da se novo plemstvo (tzv. ugričići) u Poljicima pojavilo nakon što je hrvatsko-ugarski kralj Ludovik dao Poljica “kao feud” Jurju Rajčiću.⁵¹ Uz to, među posjedima koje je kralj

⁴⁴ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1962., str. 152, bilj. 67; Međutim, F. Šišić tu govori samo o pojmu “polsticus”, a ne spominje pojam “poliscico”.

⁴⁵ N. Klaić, *Problem Slavca*, str. 131.

⁴⁶ Vladimir Mažuranić, *Prilozi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, I. Dio (A-O), Zagreb 1908.-1922. (pretpisak Zagreb, 1975.), str. 1041.

⁴⁷ U ispravama kralja Petra Krešimira IV. - od 1066/1067.: “Budiz (Bydiz) postelnic testis” (CD 1, str. 106.); - od 1069.: “... Budeč postelnic Berberensis iupanus, testis ...”. (CD 1, str. 114.)

⁴⁸ Konstantin Porfirogenet (905-959) prilikom nabiranja hrvatskih županija ne spominje poljičku županiju: “Zemlja je njihova podijeljena u 11 županija: Hlijevansku, Cetinsku, Imotsku, Plivanjsku, Pesentsku, Primorsku, Bribirsku, Nonsku, Knjnsku, Sidrašku, Njnsku, a Ban njihov vlada Krbavom, Likom i Gackom”. Vidi: Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju*, str. 82.

⁴⁹ Đ. Ljubić, *Lige*, str. 73; Zelić-Bučan, *Politička pripadnost Poljica u ranom srednjem vijeku prema Supetarskom kartularu*, *Poljica*, Gata 1983., str. 45-55; Đ. Ljubić primjećuje da je možda i to bio razlog što su Poljičani “u svim bunama i smutnjama bili uvijek na strani kraljevskih neprijatelja, a osobito u velikom ratu 1244.” (Đ. Ljubić, *Lige*, str. 77).

⁵⁰ Lovre Katić, *Naseljenje starohrvatske Podmorske župe*, *Starohrvatska prosvjeta*, sv. 7, Split 1960., str. 159.

⁵¹ Ferri, *Prilog*, str. 37; Laušić, *Postanak*, str. 94.

Žigmund za 28.000 dukata založio (6. svibnja 1430.),⁵² a zatim isto i potvrdio (6. travnja 1431.).⁵³ hrvatsko-dalmatinskom banu (1426.-1432.) Nikoli Frankapanu (umro 26. lipnja 1432.), spominje se i županija Poljica.⁵⁴ Kralj je Poljica potvrdio i Nikolinim sinovima (6. siječnja 1434.).⁵⁵

Povezujući Klis kao glavno uporište kraljevske vlasti u južnoj Hrvatskoj i Poljica kao kraljevski posjed, Đ. Ljubić podrazumijeva podređen položaj Poljica u odnosu prema Klisu i neke obveze Poljičana prema Klisu, ali i naglašava kako za svoju pretpostavku nema sigurnih podataka, osim tradicije zabilježene u Poljičkom statutu, da Poljica spadaju pod grad Klis i dijele njegovu sudbinu.⁵⁶

Međutim, dvojbe oko pripadnosti teritorija Poljica (jesu li ona bila kraljev posjed ili ne) ne pružaju odgovor na pitanje kad se Poljica pojavljuju u izvorima. Ako se kao nedovoljno pouzdana zanemari rasprava o poljičkom županu Daliću, ime Poljica pojavljuje se tek u izvorima koji se svojim sadržajem odnose na XII. st. Od poznatih dokumenata najranije je datirana isprava kralja Kolomana iz 1103., u kojoj se Poljica navode kao "velika planina", a ne kao zasebna politička jedinica.⁵⁷ Kronološki gledano, nakon nje slijedi isprava pape Celestina III. (od 13. ožujka 1192.), u kojoj se Poljica spominju kao županija, ali koja je falsifikat iz XIV. st.⁵⁸ Zbog toga se niti na temelju spomenutih isprava ne može zaključiti da su Poljica bila zasebna politička jedinica već u XII. stoljeću.⁵⁹

Mišljenje da su se Poljica izdvojila kao "brdski relikv iz propasti hrvatske nezavisne države (1102.)",⁶⁰ upućuje samo na uzroke koji su mogli omogućiti izdvajanje Poljica i

⁵² Lajos Thallóczy-Samu Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, sv. 1 (dalje: CF 1), Monumenta Hungariae historica, Diplomataria XXXV, Budapest 1910., str. 231-232: "... item comitatus de Lyka et de Polycza ...".

⁵³ CF 1, 236.

⁵⁴ Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankapani*, Zagreb 1901., str. 224; Šišić, *Pregled*, str. 225.

⁵⁵ CF 1, 248: "... item comitatus de Lyuka et de Policza ..."; Laušić, *Postanak*, str. 103.

⁵⁶ Đ. Ljubić, *Lige*, str. 76-77; o postojanju tradicije da su Poljica bila u podređenom položaju prema Klisu, svjedoči zapis u Poljičkom statutu, od 21. prosinca 1671.: "U ono vrime otiju Turci da smo njiovi, a Latini da smo njiovi; a mi budući vazda pod zapovidju kliškom" (Pera, *Poljički statut*, str. 525).

⁵⁷ Tadija Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), sv. 2, Zagreb 1904., str. 10-11: "... Masari cum toto monte magno Politi ..."; Za ispravu kralja Kolomana iz 1103. smatra se da je krivotvorena 1165., dakle u istom – XII. stoljeću. Vidi: Laušić, *Postanak*, str. 77; Marušić, *Sumpetarski kartular*, str. 124.

⁵⁸ CD II, 251-253: "... Clisse, cum tota iupania Polici, cum toto Massaro ..."; smatra se da je isprava pape Celestina falsificirana oko 1340. O tome vidi Laušić, *Postanak*, str. 82, bilješka 185.

⁵⁹ A. Pavić u svojim "Prinosima", u razdoblju od 1070. (spomen Dalića) do 1239. (spomen Toljena), navodi imena desetak župana ili knezova poljičkih. Dalić je već spomenut kao sporan, jednako tako su sporni i "Uiseno Polstico" – 1076.-1078. (CD 1, str. 170) i "Uratina Polstici" – 1089. (CD 1, str. 189). Za Kačić nije potvrđeno da su bili poljički knezovi, a o ostalim imenima koje spominje Pavić: Ivanišević Gregorio (1120.), Papalli Domaso (!) - nobil uomo di Spalato (1144.), Alberti – nobil uomo di Spalato (1145.), Ivancichio Michiel Francesco (1146.), Petracca Comalli – cittadino di Spalato (1148.), Lovretich (1149.), Papalli Zuanne (1200.), teško je govoriti bez uvida u original. Vidi: Pavić, *Prinosi*, 92-94.

⁶⁰ Filip Lukas, *Hrvatski narod i hrvatska državna misao*, Zagreb, 1944., str. 77.

održavanje određenoga stupnja poljičke samostalnosti (brdski prostor), ali ne daje konačan odgovor na pitanje kada se Poljica izdvajaju. Jednako tako ni tvrdnja da se Poljica osamostaljuju zbog "velike neprilike u kojoj su se našli nakon ubojstva nadbiskupa Arnira 1180.",⁶¹ nema potvrdu u povijesnim izvorima već je samo pretpostavka o razdoblju (nakon 1180.) u kojemu je moglo doći do osamostaljivanja.

Prihvatljivijom se čini pretpostavka da se posebna autonomna organizacija na području Poljica razvila iz "poljičkoga bratstva" u XIII. st., u razdoblju samovolje velikaških obitelji na prostoru južnije od Gvozda i raspadanja "velikih teritorijalnih županija", poradi "prodiranja feudalnog sistema u državno ustrojstvo". U njoj se tvrdi da je proces individualizacije Poljica, koji je bio istodoban s procesom raspada staroga županijskog uređenja u doba Arpadovića i s procesom izgradnje samouprava u dalmatinskim gradovima, bio motiviran potrebom zaštite od vanjskih sila, pogotovo od grada Splita.⁶²

Budući da se opravdano smatra da su žudnja prema sigurnosti i integritetu vlastita svijeta bili odlučujućim čimbenicima u razvoju društvenih zajednica,⁶³ kao jedan od glavnih razloga izdvajanja Poljica i potrebe Poljičana da stvore vlastita upravna tijela može se istaknuti potreba sigurnosti i zaštite od susjednih gradova i utvrda (Split, Omiš). Dok je sigurnost gradova i njihova zaštita od "vanjskih sila" ovisila o visokim zidinama, Poljičani su bili prirodno zaštićeni svojim brdskim prostorom. Upravo je zemljopisni položaj, uz slabost vanjskih sila (bez obzira na to radi li se o lokalnoj ili kraljevskoj vlasti), mogao najviše pogodovati stvaranju posebne poljičke općine.⁶⁴

Više je izvora iz XIII. st. čiji podaci mogu potvrditi postojanje Poljica. Ispravu koju je 1233. potpisao poljički kančelir treba uzeti s rezervom.⁶⁵ No, zato podatak iz djela Tome Arhidakona da je 1239. umro neki "Toljen Poljičanin" ("Tollen politianus" ili "Tollen de Policia") svjedoči o postojanju Poljica,⁶⁶ pa se i spomenuta godina (1239.), čini se sasvim pouzdano, može prihvatiti kao najkasnije razdoblje u kojemu je postojanje Poljica doku-

61 Kaštelan, *Povijesni ulomci*, str. 29.

62 Vidi: Đ. Ljubić, *Lige*, str. 75, 103; J. Marušić, Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko-društvenom životu poljičkih sela (i katuna), *Poljički zbornik*, sv. II, Zagreb 1971., str. 95; isti, *Sumpetarski kartular*, str. 125.

63 Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*. Zagreb 1997., str. 134.

64 Vidi: Đ. Ljubić, *Lige*, str. 77.

65 U časopisu "Bullettino" objavljen je prijepis isprave s pergamene, koja je poljičkom bosančicom napisana navodno 3. rujna 1233. Isprava započinje uobičajenim uvodom u kojemu knez Ivan Papalić daje "u znanije svakomu sudu" da "čini pisati ovi list na Stocu našega običaja"; zatim slijedi sadržaj isprave, potpisan od Poljičanina Jure Kričkovića - "budući kančelir je i sudac poljički". Vidi: *Bullettino* 28, Split 1905, copert.; spomenuta isprava imala bi iznimnu vrijednost kad bi se mogla potvrditi njezina autentičnost. To bi značilo da su Poljičani već 1233. imali svoga kneza, suca i kančelira i da su već tada bili zasebna politička jedinica. Budući da tako nešto nije potvrđeno i drugim izvorima, sadržaj spomenute isprave iz "Bullettina" treba primiti s rezervom, pogotovo zato što se radi o prijepisu originala. Tek nakon uvida u original, ako se sačuvalo, moglo bi se o ispravi reći nešto više i navedeni podaci iskoristiti za pouzdaniji zaključak.

66 Thomas Archidiaconus, cap. 32, p. 121; Rismondo, Toma Arhidakon, str. 112.

mentirano izvorima. Nije nemoguće da je spomenuti Toljen bio poljički knez, ali zato što Toma Arhiđakon uz Toljena, kojega smatra "neprijateljem", ne spominje nikakav naslov, oprez nalaže da se na takvu mogućnost gleda samo kao na pretpostavku (a ne kao na zaključak). Nasuprot tome, isprava iz listopada 1251. može se prihvatiti kao dokaz da je u tom razdoblju već postojao poljički knez jer se u njoj splitski knez Mihovil naziva i kaštelanom Klisa i poljičkim knezom – "Polliciensis comes".⁶⁷

Spomen Toljena Poljičanina i isprava iz 1251. nesumnjivo potvrđuju da su Poljica postojala u XIII. st., a spomen poljičkoga kneza (u ispravi iz 1251.) ide u prilog razmišljanju da su Poljica tada imala određenu posebnost, odnosno da su "Poljica tada stvarala, bar u zametku, posebnu općinu, kad se već u naslovu posebno ističu". Međutim, s obzirom na to da uz naslov poljičkoga kneza dolazi i naslov kliškoga kaštelana (i splitskoga kneza), smatra se da postoji mogućnost "da je kliški kaštelan u isto doba bio i knez Poljica",⁶⁸ pa ostaje sporno kolika je tada bila posebnost Poljica (poljičkoga kneza) u odnosu prema susjednim središtima vlasti (Split, Klis, Omiš) i što su zapravo bila Poljica: županija, knežija, distrikt ili nešto drugo?

Rješenje spomenutoga problema možda mogu ponuditi podaci iz kasnijih dokumenata. Primjerice, Poljica se spominju 1328. u dokumentu vezanom uz sporove između Splita i Klisa. Naime, nakon sporazuma (od 21. lipnja 1328.) o rješavanju pitanja granice između Splita i Klisa, kao zastupnika u parnici Spliciáni su opunomoćili gradskoga suca plemića Grgura Petrova, dok je gospodar Klisa, knez Juraj II. Šubić, opunomoćio kneza Grgura Jurinića iz Poljica.⁶⁹ Za povijest Poljica osobito je zanimljiv krivotvoreni dokument⁷⁰ na temelju kojega je Juraj II. u spomenutom sporu dokazivao svoja prava, jer se u dokumentu prilikom opisa granica između Splita i Klisa naglašava da one "nisu dirale granice date onima iz Poljica"⁷¹ Spomen kneza Grgura Jurinića iz Poljica ("de Policia"),⁷²

⁶⁷ CD 4, str. 461.

⁶⁸ Đ. Ljubić, *Lige*, str. 77.

⁶⁹ CD 9, str. 422-424.

⁷⁰ Svećenik Jakov iz Ferma, kapelan i pisar kneza Jurja II., priznao je 16. rujna 1329., dakle još za života istoga kneza (Juraj II. umro je početkom prosinca 1330. – vidi: Ivan Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, preveo i uredio J. Stipišić, sv. 1, Split 1979., str. 489), i opisao kako je u korist Klisa krivotvorio ispravu na koju se knez Juraj II. pozivao. Spomenuta isprava krivotvorena je kao privilegij ugarskoga kralja Ladislava Kumanca iz 1280., na temelju navodne isprave kralja Bele IV. iz 1259., s namjerom da dokaže kako je Klisu pripadao Solin. Prijepis izjave Jakova iz Ferma i osvrt na nju donosi L. Katić. Vidi: Lovre Katić, *Granice između Klisa i Splita kroz vjekove, Starohrvatska prosjeta*, sv. 6, Split 1958., str. 192-202.

⁷¹ Lucius, *Ostavština*, sv. 15., str. 18: "Prima meta incipit a flumino Setnouich directe ad mare ubi intrat dictum flumen et de eo in directe ad punctam, ad sanctum Laurentium, et de eo in directe ad sanctum Petrum ad ecclesiam templariorum et de eo in directe ad petram que dicitur Chilla et de eo indirecte ad terram tonatam, et de eo in directe ad Bilibri(g) ubi est sub ipso petra incisa sicut Bristuchza, et de eo (točkice su i u Lucićevom prijepisu, op. A.N.) directe ad mare saluis confinibus datis illis de Poliza."; Kratki osvrt na spomenutu izjavu Lucić donosi u svojoj knjizi. Vidi: I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva*, sv. 1, str. 511.

⁷² CD 9, str. 422: "Egregius et magnificus dominus Georgius comes ciuitatum Dalmacie fecit, constituit et ordinauit nobilem virum comitem Gregorium Jurinich de Policia ibidem presentem et in se sponte reci-

a osobito spomen granice Poljica (bez obzira na to što je dokument na koji se pozivao Juraj II. bio krivotvoren), još je jedna potvrda da su Poljica tada bila poseban teritorij. Premda angažiranje poljičkoga kneza kao zastupnika gospodara Klisa (Jurja II. Šubića) potvrđuje postojanje nekog odnosa između gospodara Klisa i poljičkoga kneza (ne smije se odbaciti mogućnost da je poljički knez i tada bio podređen Jurju II. Šubiću, kao gospodaru Klisa), podatak iz izjave Jakova iz Ferma, koji govori o pažnji kneza Jurja II. da ne povrijedi granicu danu Poljičanima, može uputiti i na pretpostavku o većoj autonomnosti Poljica prema gospodaru Klisa.⁷³ U svakom slučaju, angažiranje Grgura Jurinića iz Poljica kao zastupnika Jurja II. Šubića svjedoči o njihovoj dobroj suradnji, odnosno o povezanosti Klisa i Poljica, no za konačan odgovor na pitanje u kakvu su odnosu tada bila Poljica prema Klisu (ili knezu Jurju II.) i tko je Poljičanima odredio granicu, spomenuti podaci nisu dovoljni.

Na pretpostavku o posebnom položaju, odnosno o određenoj autonomiji Poljica može uputiti odluka splitskoga vijeća (od 22. travnja 1358.) da se Poljičanima pošalje poslanik.⁷⁴ Poljica se kao zaseban teritorij, odvojen od Klisa i ostalih poljičkih susjeda, spominju u ispravi kralja Ludovika Anžuvina (9. srpnja 1367.),⁷⁵ a posebno spominjanje Poljičana i Poljica primjetno je i prilikom određivanja granica Splita prema Klisu i Omišu, koje su proveli Tvrtkovi poslanici (1. kolovoza 1390.).⁷⁶ Ipak, za pomisao na međusobnu povezanost Poljičana i gospodara Klisa, znakovito je da se u ispravi kralja Tvrtka, na temelju koje se provodilo razgraničenje, ističe zajedničko djelovanje "Klišana i Poljičana" jer su oni, navodno, "prešutili istinu i podmetnuli laž".⁷⁷ Osim toga, u ispravi se zasebno spominje Omiš ("de Almissio"), a zasebno Klis i Poljica ("de Clissa et Policio").⁷⁸

Da to vjerojatno ne znači da su Poljica tada bila podređena Klisu, svjedoči podatak da je nedugo zatim (25. srpnja 1395.) splitski kaptol na molbu podbana poslao svojega čovjeka na razgraničenje između "zajednica (cijelih općina) Poljica i Omiša" (universitates Policiensium et Almissiensium).⁷⁹

pientem suum verum et legitimum procuratorem, actorem et deffensorem, factorem et nunpcium (!) specialem ...".

73 Ovdje se namjerno ističe pojam "gospodar Klisa", a ne poimence Juraj II. Šubić, jer se smatra da su u prethodnom razdoblju Poljica bila dio Primorske županije sa sjedištem u Klisu, odnosno da su bila podređena gospodarima Klisa.

74 Jakov Stipišić-Miljen Šamšalović, Zapisnici Velikoga vijeća grada Splita 1352-1354, 1357-1359, *Zbornik zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU*, sv. 12, Zagreb 1982., str. 184-185; Pivčević, *Povijest*, str. 17.

75 CD 14, str. 56: "... in territorio Clissiae, Politii, Almissii, Zmine, Zetine ac Cleonae ...".

76 Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* (dalje: Listine), sv. 4, MSHSM, sv. 4, Zagreb 1874., str. 281, 284.

77 Listine 4, str. 281: "... volentes insuper, quod privilegia a nostra maiestate impetrata per Cliscienses et Pollizanos tacita veritate et suggesta falsitate, que posset perturbare dicta confinia quomodolibet volumus omnimoda ea cavere firmitate ..."; Grga Novak, *Povijest Splita*, sv. I, str. 205; Pivčević, *Povijest*, str. 19.

78 Listine IV, 284: "... mandates verbo regio et auctoritate nostra premissa omnibus de Clissa et Policio et de Almissio ...".

79 CD 18, str. 49-51.

Sve to upućuje na zaključak da je u drugoj polovini XIV. st. već postojala određena autonomnost Poljica, vjerojatno izražena kroz vlastite zakone (možda već i zapisane u Poljički statut?). Nije poznato jesu li u Poljicima već tada postojali i svi vlastiti upravni ("narodna skupština", "obćeni kupni zbor Poljica") i izvršni organi ("Poljički stol" ili "ban-ka", zapravo poljička vlada i sud, odnosno "veliki knez", "vojvoda", "kančelir", "proku-ratori" i "pristavi"), koji se pojavljuju u kasnijem razdoblju (druga polovina XV. stoljeća).

Nažalost, svaki pokušaj preciznijeg datiranja mogućeg razdoblja stvaranja poljičke autonomije, odnosno izdvajanja Poljica kao posebne (autonomne) općine, onemoguća-va nedostatak pouzdanoga izvornog materijala o tom pitanju. No, s obzirom na razvojne procese na hrvatskom prostoru, može se pretpostaviti da je proces (staleškoga) obliko- vanja poljičkoga društva i stvaranja autonomije Poljica prema susjednim središtima moći (Split, Klis, Omiš) zahvatio Poljica najkasnije (!) u razdoblju vladavine kralja Ludovika I. Anžuvinca (1342.-1382.), kad se u Hrvatskoj južno od Gvozda organiziraju nove župa- nije.⁸⁰ Uostalom, u tom je razdoblju proces nastajanja staleškoga društva na hrvatskom području dostigao svoju završnu fazu; plemstvo se staleški organiziralo, a u pojedinim gradovima su povlaštene grupe već bile staleški zatvorene (primjerice, u Poljicima su- sjednom Splitu 1334.).⁸¹

Za pokušaj određivanja razdoblja oblikovanja poljičke autonomnosti vrlo važan je pokušaj datacije Poljičkoga statuta, kao jednog od dokaza poljičke posebnosti. Sigurno je da je Poljički statut nastao prije 1440. jer se za njegovu najstariju poznatu redakciju navodi da je prijepis nekoga starijeg statuta: "U ime Gospodina Boga Amen. Statut Po- ljički i sući Statut iz starog novi činimo na lita Gospodina Isukrsta 1440."⁸²

Moguće je da je Poljički statut postojao već u drugoj polovini XIV. st. (ili, preciznije, u doba kralja Ludovika).⁸³ U prilog tome govori žalba Splitsana kraljici Elizabeti, supruzi

80 Laušić, *Postanak*, str. 93; Poljica se kao županija ("comitatus") spominju u prvoj polovini XV. st. (vidi CF 1, str. 231, 232, 236, 248).

81 *Statut grada Splita. Srednjovjekovno pravo Splita*. Priredio i preveo Antun Cvitanić, Split 1987., str. 344; N. Klaić, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb 1990., str. 218; Raukar, *Komunalna društva*, str. 169, 180-182; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 188-189, 195-197.

82 Pera, *Poljički statut*, str. 414.

83 Doduše, navodeći najraniju ispravu koja potvrđuje postojanje Poljičkoga statuta S. Kaštelan spominje da je u listopadu 1251. poljički knez Mihovil nekom Bratenu Beriniću iz Dubrave potvrdio i pečatio ispravu o kupovini zaselka Mirce, koja je bila "pravilna po poljičkom zakonu". Vidi: Kaštelan, *Povijesni ulomci*, 41. Međutim, izvor navodi da je isprava sačinjena "secundum legem Sclavorum", što se ipak ne može uzeti kao izravna potvrda postojanja Poljičkoga statuta. Vidi: CD 4, str. 461-462. Uostalom, navedeni izričaj zapravo bi trebalo prevesti kao "prema slavenskom pravu (zakonu)", a to je moglo biti i običajno (što je vjerojatnije), a ne zapisano; u svakom slučaju ne spominje se Poljički statut i ne govori o nekom specifičnom poljičkom pravu. Također, S. Kaštelan spominje ispravu od 3. svibnja 1263. u kojoj se spominje "zakon poljički" te navodi kako je u pismu nekog Vlatka Desimirića iz 1338. zabilježeno za određenu kupoprodaju da "po zakonu poljičkomu tomu ne prigovori ni vrvnik, ni mejašnik, ni nijedan" (Kaštelan, *Povijesni ulomci*, str. 40-41). Nažalost, S. Kaštelan ne donosi prijepise tih isprava, niti moguće mjesto njihova čuvanja ili izvor iz kojega su prepisane, pa je o njihovoj pouzdanosti teško govoriti.

tađa već pokojnoga kralja Ludovika, da se "Poljičani pokoravaju samo svojim zakonima". O žalbi doznajemo iz sadržaja pisma koje je kraljica Elizabeta 3. studenog 1383. u Zadru napisala hrvatskom banu i zapovjedila mu da se Poljičanima za sve krivice sudi po hrvatskim zakonima, a ne po njihovim, kojih se oni jedino drže.⁸⁴

To je pismo u historiografiji (I. Pivčević, S. Kaštelan, Đ. Ljubić, J. Marušić, M. Pera, A. Laušić i V. Omašić)⁸⁵ uglavnom datirano u 1333., prema prijepisu dokumenta koji je objavljen u časopisu "Bullettino" (XXV/1902., copert. p. 1-2.). Budući da takva datacija pisma izaziva sumnju, provjerom u Luciusovoj ostavštini može se ustanoviti da je godina 1333. u suprotnosti s godinom koju navodi Lucius – 1383.! Naime, u Luciusovoj ostavštini, uz komentar koji potvrđuje da se radi o istom pismu (kraljice Elizabete) o kojemu pišu i spomenuti povjesničari, naveden je datum 3. studenoga 1383.⁸⁶ Budući da postoje i drugi dokumenti koji potvrđuju boravak kraljice Elizabete od 30. listopada do 5. studenog 1383. u Zadru,⁸⁷ čini se da je u pismu koje se navodi u "Bullettinu" pogrešno otisnuta ili iz pisma pogrešno pročitana godina 1333., umjesto 1383. Osim što izvori potvrđuju boravak Elizabete u Zadru krajem listopada i početkom studenog 1383., u prilog 1383. kao godini kad je pismo nastalo ide i činjenica da je teško očekivati da bi njezina prethodnica i imenjakinja, supruga hrvatsko-ugarskoga kralja Karla Roberta Anžuvina, mogla boraviti 1333. u Zadru jer se on tada nalazio u mletačkim rukama.⁸⁸ Uz to, i spomen dalmatinsko-hrvatskoga bana Stjepana u pismu odnosi se najvjerojatnije na Stjepana Lackovića, koji je tu dužnost obnašao 1383.-1384.⁸⁹ Sadržaj pisma kraljice Elizabete iz 1383. navodi na pomisao da su Poljičani već tada sudili po nekom zakoniku, što bi značilo da je najstarija redakcija Poljičkoga statuta nastala prije 1383.! Naravno, ako se izraz "pokoravaju samo svojim zakonima" odnosi na zapisana, a ne "usmena" običajna prava.

Spomenuto pismo može se dovesti u vezu s postojanjem Poljičkoga stola jer se od druge polovine XIV. st. datira i organizacija plemićkih stolova u Hrvatskoj.⁹⁰ To bi značilo da je druga polovina XIV. st. gornja granica razdoblja izdvajanja Poljica kao posebne općine

84 Prijevod s latinskoga na talijanski jezik vidi u: *Bullettino*, sv. 25, Split 1902., copert. p. 1-3; prijevod pisma s latinskoga na hrvatski jezik vidi kod Pera, *Poljički statut*, str. 43-45.

85 Pivčević, *Povijest*, str. 15; Kaštelan, *Povijesni ulomci*, str. 40; Đ. Ljubić, *Lige*, str. 77; Marušić, *Neki primjeri*, str. 102; isti, *Šumpetarski kartular*, str. 127; Pera, *Poljički statut*, str. 43-44; Laušić, *Postanak*, str. 91; Vjeko Omašić, *Iz prošlosti Podstrane. Podstrana od davnine do naših dana*, Podstrana 1991., str. 96.

86 Vidi: Lucius, *Ostavština*, sv. 15, str. 95.; in margine: *Policenses - 1383.*, 3. nouembris (ex Cindriano): Elisabeth Regina Stefano Pridem Voyuode nunc Bano quod Pogliscenses iudicet iuxta antiquas consuetudines Croatorum.

87 Vidi: CD 16, str. 399 (30. listopada 1383.); str. 411 (3. studenog 1383.); str. 412 (5. studenog 1383.).

88 Vidi: Nada Klaić-Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976., str. 215.

89 *Bullettino* 25, Split 1902., copert., p. 1: "... Fideli Nostro Magnifico Viro Steffano Proden (! umjesto pridem, A.N.) Voivode, nunc vero Regnorum nostrorum Dalmatiae et Croatiae Bano ..."; Grga Novak, Comes, potestas, prior, consul, rector, capitaneus i miles grada Splita, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. 50, Split 1932., str. 249.

90 N. Klaić, *Postanak 12-oro plemena*, *Historijski zbornik*, sv. 11-12, Zagreb 1958./59., str. 137.

s vlastitim upravno-sudskim tijelima.⁹¹ U tom smislu zanimljivo je zapažanje V. Klaića da je Poljička županija "jamačno" osnovana u XIV. st. od triju prastarih župa "kojima ne znamo za imena; ali se zna da su u njima nastavala tri plemena, po imenu Kremenčani, Limići i Tišemiri".⁹² Time je V. Klaić za nekoliko stoljeća pomaknuo svoju pretpostavku o razdoblju stvaranja poljičke županije, jer je prvotno smatrao da su se Poljica u XI. st. izdvojila iz Primorske županije i imala vlastitoga župana, a da su se u XIII. st. vjerojatno i osamostalila i od tada imala svoga kneza.⁹³ Upravo promjena u razmišljanju V. Klaića o razdoblju izdvajanja Poljica kao posebnoga područja naglašava dvojbenost toga pitanja u historiografiji.

Izvori iz XV. st. potvrđuju da autonomnost Poljica u tom razdoblju nije upitna. Primjerice, u pregovorima između Splita i Poljica (od 7. srpnja 1413.) spominje se da su delegaciju Splita (Ivana Križana iz Podgorana i Jurja Radića, kao predstavnika splitskoga Kaptola) ispred crkve sv. Marije u Srinjinama "u poljičkom distriktu" dočekali predstavnici Poljičana - Juraj Dražojević, Petar Rajčić i Ivan Dapčić.⁹⁴ Deset godina poslije (24. kolovoza 1423.), Veliko vijeće grada Splita ovlastilo je gradskoga kneza neka se pripremi na novu raspravu s Poljičanima,⁹⁵ što opet upućuje na zaključak o posebnom položaju Poljica.

No jednako se tako čini da ni veze s Klisom nisu bile sasvim prekinute. Spomen Klisa i Poljica u dokumentima iz XV. st. upućuje na njihovu međusobnu povezanost. U tom smislu znakovito je da je u burnim događajima oko 1420. saveznik Poljičanima bio cetinski knez Ivaniš Nelipčić, gospodar Klisa i Omiša.⁹⁶ V. Klaić smatra da je Nelipčić tada bio i gospodar Poljica,⁹⁷ no isprava od 13. srpnja 1420., koja govori o postizanju primirja između Ivaniša Nelipčića i Mlečana, kao Nelipčićeve posjede navodi Ključ, Kamičac, Zvonograd, Travnik, Sinj, Čačvinu, Klis, Omiš i Viseć, ali ne i Poljica.⁹⁸ Dakle, ako je

⁹¹ Đ. Ljubić smatra da su Poljica imala svoj sud, pa tako i druga bitna obilježja općinske autonomije, već 1322 (!). Vidi: Đ. Ljubić, *Lige*, str. 78; međutim, svoju tvrdnju Đ. Ljubić potkrjepljuje pismom kraljice Elizabete za koje je smatrao da je iz 1333. (kako je zabunom datirano u *Bullettinu*), pa se to pismo, koje je zapravo iz 1383., ne može uzeti kao dokaz o postojanju poljičkog suda u prvoj polovini XIV. stoljeća. Uporište za tvrdnju o autonomnom položaju Poljica već 1322., Đ. Ljubić vjerojatno je našao u spomenu Poljičana u bici kod Blizne 1322. godine.

⁹² V. Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. III, Zagreb 1974., str. 19.

⁹³ V. Klaić, *Opis zemalja u kojima obitavaju Hrvati*, sv. II, Zagreb 1881., str. 137.

⁹⁴ *Bullettino* 25, Split 1902., copert. p. 4-6 (talijanski prijevod) te 6-8 (latinski prijepis); o tome vidi kod Pivčević, *Povijest*, str. 23-24; Laušić, *Postanak*, str. 100-101; Ivan Ostojčić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975., str. 114, 117.

⁹⁵ *Zlatna knjiga grada Splita*, sv. I (priredili Vedran Gligo-Marin Berket-Vladimir Rismondo-Ljerka Šimunković), Split 1996., str. 117; I. Pivčević, Nekoliko poljičkih isprava iz XV. stoljeća, *Supplemento al Bullettino* 31, Split 1908., n. 2-5, p. 2.

⁹⁶ G. Novak smatra da je Nelipčić 1403. imao titulu "vječni knez Splita", koja je bila samo nominalna (G. Novak, *Comes*, str. 255). L. Katić navodi da je Nelipčić 1412. bio knez Splita (Katić, *Granice*, str. 206). No, to je doba kad Split priznaje vlast Nelipčićeva šogora hercega Hrvoja Vukčića.

⁹⁷ V. Klaić, *Povijest*, sv. III, str. 122: "Ali najznamenitiji su bili njegovi gradovi Omiš na ušću Cetine i Klis na domaku Splita, odakle je opet zapovijedao župi Poljicama".

⁹⁸ I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva*, sv. II, str. 928-931.

Nelipčić i imao neku vlast nad Poljicima, 1420. je, barem prema spomenutoj ispravi, više nema, što znači da Poljičani tada nisu bili u podređenom odnosu prema Klisu.

Na zajedničko djelovanje Nelipčića i Poljičana upućuje i odluka mletačke vlade od 8. travnja 1422. kojom se traži zajedništvo mletačkih upravitelja u Dalmaciji (knezovi Zadra, Šibenika, Splita i Trogira) u obrani povjerenih okružja, "bilo protiv cetinskoga kneza i Poljičana, bilo protiv ostalih koji im nanose štetu".⁹⁹ Budući da je napad na Nelipčića i Poljičane vjerojatno zahtijevao veći ratni napor, Mlečani su kao saveznika pokušali pridobiti bosanskoga kralja Tvrtka II. Isprava o dogovoru s njim (6. veljače 1423.) posebno spominje Klis i njegove granice, a posebno granice Poljica.¹⁰⁰ U to doba posebnost Poljica zaista nije upitna pa zajedničko djelovanje Nelipčića i Poljičana ne mora značiti podređenost Poljica Klisu. Da oni nastupaju kao različite stranke, svjedoči i spor koji se 1429. vodio između Nelipčića i Poljičana oko posjeda u Primorju i zbog Knežina.

Vrijedno je spomenuti i ispravu trogirskoga kaptola od 10. veljače 1433. o razgraničenju između Splita i Poljica jer navodi da su pregovorima o razgraničenju bili nazočni zastupnici grada Splita i "s njima veliko mnoštvo ljudi rečenoga grada Splita" te Poljičani iz poljičkih plemena (rodova) Tišemirića, Limića i Kremenčića i "s njima mnoštvo ljudi iz poljičke komune".¹⁰¹ Uostalom, i sam čin potpisivanja ugovora s Mlečanima (odnosno sa Splitom) 1444. potvrđuje poseban položaj Poljica,¹⁰² a konačno, u prilog postojanju dužega kontinuiteta poljičke autonomije govori i primjedba Poljičana Mlečanima zbog toga što se poljički knez uzimao iz redova splitskoga patricijata, a ne izravno iz Venecije. Naime, iz odgovora mletačke vlade poljičkom poslanstvu (22. prosinca 1448.) vidi se da su Poljičani zatražili od mletačke vlade da se vežu uz Mletačku Republiku bez posredovanja Splita, jer "im ne dolikuje da bilo kome u Dalmaciji budu podređeni".¹⁰³

Prema ovdje navedenim podacima može se primijetiti: premda postoji mišljenje da su nakon razdoblja vladavine "narodnih" vladara (od 1102.) važnu ulogu u Poljicima imali omiški Kačići, čini se da su Poljica ipak bila podređena Klisu.¹⁰⁴ U prilog razmišljanju da su Poljica bila u nekomu (vjerojatno podređenom) odnosu prema Klisu, govori to što

⁹⁹ Listine 8, str. 156: "Volentes providere ad deffensionem et conservationem terrarum et locorum nostrorum Dalmacie et eorum districtuum (...) tam contra comitem de Cetenes et Polizanos, quam contra alias gentes descendentes ad damna nostra ..."; Pivčević, *Povijest*, str. 29; Laušić, *Postanak*, str. 102.

¹⁰⁰ Listine 8, str. 215-216: "... el castel de Clix cum i suo confini e terreni, el castel de Dalmissa e la Montagna di Polizzani cum i suo confini e tereni, e tuti altri tereni, i qual fosse occupadi per el dicto conte Zuhane e per quelli de Dalmissa e per quelli de Poliza ..."; Pivčević, *Povijest*, str. 30-32; Laušić, *Postanak*, str. 103; Marko Šunjić, *Dalmacija u XV. stoljeću*, Sarajevo 1967., str. 67.

¹⁰¹ Pivčević, *Nekoliko*, str. 17-18.

¹⁰² Zlatna knjiga, str. 169-175; Pavić, *Prinosi*, str. 96; Pera, *Poljički statut*, str. 53-60; Laušić, *Postanak*, str. 106; Poljičanima je i pod mletačkom, a kasnije i pod turskom upravom, uspjelo očuvati svoju samoupravu.

¹⁰³ Listine 9, str. 288-289; Šunjić, *Dalmacija*, str. 99.

¹⁰⁴ Uloga omiških Kačića u Poljicima jedno je od spornih pitanja historiografije o Poljicima: jesu li oni tijekom XII. i XIII. st. imali vlast nad cijelim Poljicima i nad primorjem između rijeka Cetine i Žrnovnice ili samo nad dijelom toga područja? O tom problemu vidi: Laušić, *Postanak*, str. 82-89.

Poljičani sve do priznavanja mletačke vlasti (1444.) nisu nikada ratovali protiv Klisa već su se, naprotiv, borili uz njegove gospodare (primjerice, kao saveznici Jurja Šubića ili Ivaniša Nelipčića). Također, znakovito je da se splitski knez u ispravi iz 1251. istodobno spominje i kao poljički knez i kao kaštelan Klisa;¹⁰⁵ da je prilikom parnice o razgraničenju između Splita i Klisa (1328.) zastupnik Jurja II., gospodara Klisa, bio knez Grgur Jurinić iz Poljica,¹⁰⁶ da se u ispravi u kojoj kralj Tvrtko (1390.) odgovara na zahtjeve Splićana za određivanjem granice, Klišani i Poljičani te Klis i Poljica spominju zajedno.¹⁰⁷ Osim toga, i u razdoblju kad su Poljica imala vlastita upravna tijela i određenu posebnost, svijest o podređenom položaju prema Klisu, u Poljičana nije nestala, što pokazuje zapis u Poljičkom statutu (od 21. prosinca 1671.): "... a mi budući vazda pod zapovijedu kljiškom".¹⁰⁸

Sažimajući rečeno može se zaključiti da razdoblje kad se Poljica izdvajaju kao poseban (autonoman) teritorij i kad osnivaju vlastita upravna i izvršna tijela, nije moguće najpreciznije odrediti. Ipak, s obzirom da se Poljica i poljički knez u izvorima pojavljuju u XIII. st., to pretpostavlja (osobito spomen poljičkoga kneza) i određenu posebnost Poljica u tom razdoblju. Konačno izdvajanje Poljica i autonoman položaj toga područja ovisio je o prilikama na susjednom prostoru, a vjerojatno i o procesu konačnoga (staleškog) oblikovanja poljičkoga društva. Pojava Poljičkoga stola, vjerojatno u drugoj polovini XIV. st., može se označiti kao završna faza toga procesa,¹⁰⁹ a moguće je da je tada već postojao i Poljički statut, pa se druga polovina XIV. st. može smatrati razdobljem kada postojanje Poljica kao autonomne oblasti (općine) ne bi trebalo biti upitno. Ostaje upitno u kojemu razdoblju su konačno uspostavljeni upravni i izvršni organi Poljica koji se spominju u Poljičkom statutu iz 1440. i u drugoj polovini XV. stoljeća.

Što su bila Poljica

Ime Poljica danas je svedeno uglavnom na zemljopisni pojam premda u povijesti, napose u srednjemu vijeku, nije bilo tako jer izvori potvrđuju određenu administrativno-teritorijalnu posebnost toga područja. Međutim, kao što je problem odrediti razdoblje nastanka i izdvajanja Poljica u autonomnu jedinicu, jednako sporno je i pitanje što su zapravo bila Poljica.

¹⁰⁵ CD 4, str. 461.

¹⁰⁶ CD 9, str. 422-424.

¹⁰⁷ Listine 4, str. 281.

¹⁰⁸ Pera, *Poljički statut*, str. 525.

¹⁰⁹ Kao završetak procesa oblikovanja staleškoga društva u Poljicima može se uzeti izjednačavanje staroga (didići) i novoga (ugričići) plemstva, koje se očituje u primanju ugričića u ustanovu Poljičkoga stola (najkasnije tijekom XV. st.). Vidi: Pera, *Poljički statut*, čl. 21. i druge.

Naime, Poljica se u povijesnim izvorima spominju kao: "iupania Polici",¹¹⁰ "districtum Politii",¹¹¹ "universitas Politii",¹¹² "commune Politii" i "communitas Politie"¹¹³, "universa communitas Politii" i "la universita de Pogliza",¹¹⁴ "vallis Poglizae",¹¹⁵ "districtus Policensis" ili "communitas districti Policensis",¹¹⁶ "nahija Poljička",¹¹⁷ "comitatus de Polycza",¹¹⁸ "la provincia di Polizza"¹¹⁹ ili jednostavno i najčešće "Polizza"¹²⁰ odnosno "Polici-um".¹²¹ U Poljičkom statutu Poljica se najčešće spominju kao "poljička općina"¹²² i "sva Poljica"¹²³ te "župa",¹²⁴ "kotar",¹²⁵ "provincija"¹²⁶ i "općina župa poljička".¹²⁷

Uz te nazive¹²⁸ u historiografiji se Poljica spominju još i kao "slobodna općina-republika", "Poljička seljačka republika", "Republika Poljica" pa čak i kao "jedna hrvatska država", "država golačkih sela sa Mosora", "primitivna seljačka državica" ili "naša prva seljačka država". Pri tome se rabe i termini koji ne odgovaraju razdoblju srednjovjekovlja o kojemu se piše; primjerice, da su Poljica nakon 1015. bila "samostalna konfederativna (!?) jedinica hrvatske države". Osim toga, ni naziv republika – "nekadašnja junačka hrvatska republika", "prisvitla i poštena seljačka republika", "prva slavenska republika" i slični nazivi – ne čini se, kao ni naziv država, primjerenim za tadašnji status Poljica i društvene odnose u Poljicima. Jer, usprkos posebnostima kojima se odlikovalo srednjo-

¹¹⁰ CD 2, str. 251 - Isprava pape Celestina iz 1192. (falsifikat iz XIV. st.). Ovdje županija vjerojatno ima značenje crkvene jedinice.

¹¹¹ CD 18, str. 185. i str. 265. - Reambulacije (Ladislava i Bartolomeja) dobara splitske nadbiskupije iz 1397.

¹¹² Nagodba između splitskoga nadbiskupa i poljičkih plemića o desetini (1405.). Vidi: Listine 5, str. 58.

¹¹³ Isprava trogirskoga kaptola o utvrđivanju granica između Splićana i Poljičana (1433.). Vidi: *Zlatna knjiga*, str. 140.

¹¹⁴ Ugovor između Splita i Poljica 1444. Vidi: *Zlatna knjiga*, str. 168.

¹¹⁵ Pismo mletačkoga dužda F. Foscaria splitskom knezu C. Marcellu (1444.). Vidi: *Zlatna knjiga*, str. 178.

¹¹⁶ Povelja M. Korvina Poljičanima (1480.). Vidi: Vjekoslav Klaić, Prilog za povijest Poljica u XV. stoljeću, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskoga Arhiva*, sv. 16, Zagreb 1914., str. 40.

¹¹⁷ Prijepis jedne turske isprave iz 1513. Vidi: Pavić, Prinosi, str. 241.

¹¹⁸ Isprave kralja Žigmunda iz 1430., 1431., 1434. Vidi: CF 1, str. 231, 232, 236, 248.

¹¹⁹ Prijepis jedne odluke Mletačke Republike (1572.). Vidi: *Zlatna knjiga*, str. 538.

¹²⁰ Odgovor dužda na 4 splitska kapitula (1431.) i brojni drugi dokumenti. Vidi: *Zlatna knjiga*, str. 128.

¹²¹ Nagodba između splitskoga nadbiskupa i poljičkih plemića o desetini (1405.) i brojni drugi dokumenti. Listine 5, str. 59.

¹²² Pera, *Poljički statut*, str. 418 i dalje.

¹²³ Pera, *Poljički statut*, str. 434 i dalje.

¹²⁴ Pera, *Poljički statut*, str. 502, 514, 518 i 528.

¹²⁵ Pera, *Poljički statut*, str. 506.

¹²⁶ Pera, *Poljički statut*, str. 524, 528, 530.

¹²⁷ Pera, *Poljički statut*, str. 526.

¹²⁸ A. Pavić na početku svog članka "Prinosi povijesti Poljica" također donosi nazive kojima su u izvorima označavana Poljica: "općina, župa poljička, kneževina poljička, provincija poljička, comunitas Poglicie, universita di Poglizza" (Pavić, Prinosi, str. 59).

vjekovno poljičko društvo, ono je ipak feudalno društvo, što pokazuju odredbe Poljičkoga statuta i ustanova Poljičkoga stola u kojoj slobodni seljaci nisu imali mjesto.

Zbog toga treba napomenuti da se od svih spomenutih naziva najprihvatljivijim čini naziv zajednica ili općina Poljica, premda su Poljica vjerojatno bila i jedna od hrvatskih županija ("comitatus"), a povijesno utemeljen je i naziv Poljička knežija, uz primjedbu da funkcija velikoga kneza nije bila nasljedna. Naziv župa vjerojatno se odnosi na crkveni ustroj.

Teritorijalna pripadnost "Primorja"

Prema tome, u XIV. i XV. st. na koje se odnosi naslov ovoga rada, postojanje Poljica kao zasebnog teritorija nije upitno. No, poseban položaj Poljica ne mora značiti da je to područje izravno graničilo sa Splitom. Moguće teritorijalne dodire između Splita i Poljica u srednjemu vijeku treba očekivati ili na rijeci Žrnovnici ili na vrhovima Primorske kose ili na dijelu priobalja između rijeka Cetine i Žrnovnice te na sjeveroistočnom rubu splitskoga polja (uz gornji tok rijeke Žrnovnice). Zato je za raspravu o splitsko-poljičkom razgraničenju u XIV. i XV. st. neophodno osvrnuti se na pitanje pripadnosti područja između spomenutih rijeka.

Područje između rijeka Cetine i Žrnovnice te jadranske obale i obronaka Mosora – tzv. Primorske kose (Perun, Vršina i Mošnjica)¹²⁹ – u historiografiji se najčešće naziva "poljičko" primorje, odnosno Primorska ili Donja Poljica. Ono se, prema imenima najvećih naselja, dijeli na Podstranu, Jesenice i Duće, a uz ta su sela u srednjemu vijeku postojali i manji zaseoci (na primjer Gornja Vas, Perun, Gostan ili Gošnje, Bilaj, Staro Selo ili Opaće Selo samostana Sv. Stjepana i Mirče ili Mrčilokva u Podstrani, od kojih je većina napuštena u XVI. st. zbog straha od Turaka, zatim Zeljoviće i Krug u Jesenicama).¹³⁰

Međutim, čini se da pridjev "poljički" nije primjereno rabiti za to područje prije XV. st. jer prije 1482., kad se u Poljičkom statutu teritorij između rijeka Cetine i Žrnovnice navodi kao poljički, u povijesnim izvorima nema potvrde da je cijelo to područje pripadalo Poljicima (ugovor iz 1444. odnosi se samo na dio teritorija između rijeka Cetine i Žrnovnice).

Budući da se spomenuto područje u povijesnim izvorima iz XIV. i XV. st. naziva Primorje,¹³¹ taj se naziv (bez pridjeva "poljičko", "splitsko" ili "omiško") za područje između

¹²⁹ F. Ivanišević spominje umjesto Mošnjice naziv "Babljača": "Don'a Polica za' vaćaju od rike do rike kraj uz more od Peruna do Vršine do na Bablaču povr' simenišća Prika" (Frane Ivanišević, *Poljica. Narodni život i običaji. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, sv. 8, br. 2, Zagreb 1903., str. 186).

¹³⁰ O srednjovjekovnim naseljima u Podstrani, dijelu Primorja, vidi: Danko Vlašić, *Prošlost Podstrane*, Split 1988., str. 38-55.

¹³¹ Na primjer, isprava kralja Tvrtka od 2. lipnja 1390. Vidi: Listine IV, str. 281: "Ex parte vero Almissii sit meta et confinium flumen Cetine recto tramite sicut labitur versus mare usque ad verticem montis, qui dicitur Primorie versus Spaletum ..."; Fragmenta Quaternarum Ciuitatis Spalatensis. De annis 1434-1579, Arhiv

rijeka Žrnovnice i Cetine u razdoblju do 1482. čini najprihvatljivijim. Naravno da poseban naziv Primorje ne mora značiti političku ili upravnu zasebnost toga područja u odnosu prema okolnim središtima ili društvenim zajednicama; u ovom slučaju naziv Primorje samo označava određeni zemljopisni prostor koji je u srednjemu vijeku pripadao ili Omišu, ili Splitu, ili Poljicima. Također, treba posebno istaknuti kako je pitanje stvarne pripadnosti Primorja u srednjemu vijeku iznimno složeno i da je srednjovjekovni život na tom području ovisio ponajviše o odnosima u tokutu Split – Klis s Poljicima – Omiš.

U historiografiji uglavnom prevladava mišljenje da se do XI. st. područje Primorja, kao i Poljica, nalazilo u sastavu hrvatske države, u njezinoj Primorskoj županiji.¹³² Pripadnost Primorja najmanje je dvojbeni u prvoj polovini X. st. jer bizantski car Konstantin Porfirogenet (905.-959.) cijelo priobalno područje od Cetine prema zapadu, pa time i ono između rijeka Cetine i Žrnovnice, smatra dijelom Hrvatske.¹³³

Sporno je pitanje pripadnosti Primorja u XI. stoljeću: pripada li Primorje u tom razdoblju Kliškoj, odnosno Primorskoj županiji,¹³⁴ ili je njime iz tvrdoga Omiša vladao neretvanski knez, a ne hrvatski vladar;¹³⁵ je li Primorje u XI. st. bilo splitsko,¹³⁶ ili su nad Primorjem u isto doba vlast dijelili hrvatski i neretvanski vladar te splitski biskup?¹³⁷ Navedena pitanja nameću se i ovdje navode zato što su isti subjekti (Split i splitska Crkva, Klis/i Poljica/, Omiš) bili nazočni na području Primorja tijekom XIV. i XV. stoljeća. Zato se možda pojedina pitanja čine suvišnim, kad se zna, na primjer, da se o vlasti splitskoga nadbiskupa nad Primorjem može govoriti jedino u smislu crkvene jurisdikcije. Osim toga, u XI. stoljeću, čini se, ne može se govoriti ni o vlasti Splita nad Primorjem nego samo o posjedima koje su Splićani (ili splitska Crkva) imali u Primorju.

Istina je, zbog ekonomskih i političkih interesa Splitu je Primorje bilo iznimno privlačno; prije svega dio Primorja od rijeke Žrnovnice do Mutograsa (današnja Podstrana),¹³⁸

HAZU, II.d.155 (dalje: Fragmenta), fol. 14: "(8.IX.1447.) ... Pod Stubizu positas in Primoria (...) de villa Iessenize Primorie ..."; "(9.IX.1447.) ... positam in villa Mertiloque Primorie ..." i drugi dokumenti. O tome vidi: Omašić, *Iz prošlosti*, str. 94.

¹³² Đ. Ljubić, *Lige*, str. 73; Zelić-Bučan, *Politička pripadnost*, str. 49; Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995., str. 153-155; Laušić, *Postanak*, str. 41-51.

¹³³ Konstantin Porfirogenet, str. 83: "Od Cetine pako rijeke započinje zemlja Hrvatska i proteže se primorjem do međa istarskih ...".

¹³⁴ Gunjača, *Ispravci*, str. 102.

¹³⁵ Miho Barada, *Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split 1932., str. 117; Nada Klaić, *Povijest Brača u sklopu neretvanske kneževine ranog srednjeg vijeka u: Zbornik Brač u ranom srednjem vijeku*, Povlja 1984., str. 15; o Neretvanskoj kneževini vidi N. Klaić, *Problem Slavca*, str. 96-136.

¹³⁶ Katić, *Naseljenje*, str. 159.

¹³⁷ Laušić, *Postanak*, str. 41.

¹³⁸ Kaštelan, *Povijesni ulomci*, str. 33: "S obzirom na položaj Splita i na relativno malen prostor njegova distrikta, razumljiva su nastojanja Splićana da steknu plodno zemljište u susjednom primorju između rijeka Žrnovnice i Cetine."

pa su Splitsani imali svoje posjede u Primorju već od vremena narodnih vladara. Primjer Petra Crnoga (XI. st.) svjedoči o načinu na koji su Splitsani i splitska Crkva dobivali zemlju, ali i o potrebi Splitsana za zemljom u Poljicima i Primorju. S vremenom su splitske obitelji i Crkva postale vlasnici velikoga dijela zemalja u Primorju, osobito u Podstrani. Smatra se da je zato i utjecaj Splita na život stanovništva zaselaka u Primorju bio velik,¹³⁹ ali u povijesnim izvorima ne postoje naznake da je Primorje prije 1390. (isprava kralja Tvrtka) "službeno" pripadalo Splitu.

Nasuprot tome postoji mišljenje da je, za razliku od Splita, Omiš imao vlast nad Primorjem već u doba "narodnih" vladara i da je cijelo priobalno područje istočno od rijeke Žrnovnice, pa i dio Poljica, bilo u sastavu Neretvanske kneževine.¹⁴⁰ Na pitanje o granicama Neretvanske kneževine historiografija ni danas nema pouzdan odgovor; jedino se čini vjerojatnim da se Neretvanska kneževina u prvoj polovini X. st. nije protezala do rijeke Žrnovnice jer car Konstantin Porfirogenet točno navodi rijeku Cetinu kao njezinu zapadnu granicu.¹⁴¹ Ipak, da je Omiš kasnije (u XI. st.) mogao imati neki utjecaj u Primorju, ili barem posjede, svjedoče povijesni izvori. Primjerice, "Kartular samostana sv. Petra u Selu" (Sumpetarski kartular) navodi da se crkva sv. Petra na Priku "nalazi u Omišu", što znači da su omiške granice obuhvaćale i teritorij na desnoj obali rijeke Cetine.¹⁴²

Kako se čini malo vjerojatnim da je Split u XI. st. imao Primorje, ostaje dakle pitanje je li Primorje tada pripadalo Primorskoj županiji ili Neretvanskoj kneževini, odnosno tko je tada imao vlast nad Primorjem - hrvatski ili neretvanski vladar, ili se možda vlast hrvatskoga i neretvanskoga vladara nad tim područjem izmjenjivala. Pregled historiografije o tom problemu ne pruža konačan odgovor, a podaci iz povijesnih izvora upućuju tek na "kompromisno" rješenje,¹⁴³ odnosno na oprezan zaključak da je Primorje u razdoblju vladavine snažnih hrvatskih kraljeva Krešimira IV. (1058. – oko 1074.) i Zvonimira (1076. – 1089.) vjerojatno bilo u sastavu hrvatske države, kao dio Primorske županije, ali da u pojedinom razdoblju XI. st. nije isključena ni vlast neretvanskoga vladara nad tim područjem.

Promjena dinastije na hrvatskom prijestolju (1102.) nije promijenila interes za Primorjem pa se borba za prevlast nad tim područjem i dalje vodila između Splita, Omiša i Klisa, odnosno kasnije Poljica. Dakle, uglavnom onih zajednica čiji su stanovnici i u razdoblju vladavine "narodnih" vladara (prije 1102.) imali posjede u Primorju. Ipak, čini se, da se na priobalnom području između rijeka Žrnovnice i Cetine najviše osjećao utje-

¹³⁹ Vlašić, *Prošlost*, str. 67.

¹⁴⁰ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1975., str. 479.

¹⁴¹ Konstantin Porfirogenet, str. 83: "Od rijeke Neretve počinje Paganija, i pruža se do rijeke Cetine ...".

¹⁴² Marušić, *Sumpetarski kartular*, str. 24: "... in ecclesia beati Petri que sita est in Olmisi ..."; isto, str. 215; vidi: N. Klaić, *Problem Slavca*, str. 132.

¹⁴³ Izvore i literaturu o problemu granica Primorske županije i Neretvanske kneževine vidi kod: Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, str. 153 (bilješka 56.) i Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 55 (bilješka 55.).

caj, Omiša. Takvoj pretpostavci u prilog govore razni dokumenti ali i razmišljanja povjesničara o tom problemu.

Nije slučajno da se knezovi Kačići, u čijoj je vlasti Omiš bio od XII. st. do početka osamdesetih godina XIII. st.,¹⁴⁴ suprotstavljaju splitskoj Crkvi u pokušaju prisvajanja posjeda u Primorju. S koliko su žestine i odlučnosti Kačići branili posjed u Primorju svjedoči podatak da su 4. kolovoza 1180. ubili splitskoga nadbiskupa Arnira. Kronika Tome Arhidakona najstariji je izvor o tom ubojstvu.¹⁴⁵

Premda Toma Arhidakon kao mjesto ubojstva Arnira spominje Mutogras, postoji mišljenje da je nadbiskup Arnir ubijen "blizu sela Dubrave", na mjestu na kojemu je danas kapela sv. Arnira.¹⁴⁶ Ipak, čini se da nema razloga sumnjati u lokacije koje navodi Toma Arhidakon. Osobito zato što su Splićani prema mjestu zločina krenuli i brodovima, dok je kapela sv. Arnira prilično udaljena od mora (u zaleđu, blizu sela Dubrave).¹⁴⁷ Ni spomen

¹⁴⁴ V. Klaić, *Hrvatska plemena od XII. Do XVI. stoljeća*, *Rad JAZU*, sv. 130, Zagreb 1897., str. 20-24.

¹⁴⁵ Thomas, cap., p. 74; Rismondo, *Toma Arhidakon*, str. 68-69: "I zato se dogodi, da je u neko vrijeme otišao (Arnir) na planinu Mosor, da zatraži neka imanja crkve, koja su Slaveni zauzevi ih, držali. I kad je išao naokolo s onima, koji su one zemlje poznavali, obilazeći ih i postavljajući im međe na njihovim rubovima: evo, neki Nikola s braćom i rođacima svojim, koji su bili iz roda Kačića, počne se žestoko žaliti na biskupov rad. I saznavši mnoštvo naroda u velikom napadu bijesa opkolivši Arnira poviču: 'Što ti, najgori i nepravedni biskupe pokušavaš raditi protiv nas? Zar misliš, da možeš nas izbaciti iz posjeda naših otaca i preda? Ako se odmah ne vratiš natrag, onda će ovaj dan biti posljednji tvoga života.' A Arnir, kako je bio vrlo čvrst, nimalo njihovim prijetnjama zastrašen, slobodnim i vrlo snažnim glasom odvrati govoreći: 'Nije vaše zemljište, kako tvrdite, nego posjed crkve blaženoga Dujma, od vas do ovoga časa protuzakonito prisvojen.' Na ovaj glas čitavo mnoštvo Slavena, zgrabivši kamenje, jednodušno (ga) bace na njega, toliko dugo razbješnelim desnicama mašući, dok nisu ostavili mrtvo tijelo pod velikom gomilom kamenja, i podu. A oni ljudi, koji su pratili biskupa, videći da se je bijes Slavena raspalio u želji da ga ubiju, potrče u grad javljajući toliko zlo građanima. A građani ošamućeni iznenadnim glasom, naglo potrče po oružje, te jedni morem, a drugi kopnom velikom žurbom pohitaju na Mutogras ("montem crassum"), gdje je bio izvršen zločin. A kad su stigli na lice mjesta, gle, nevoljni je biskup skoro zakopan ležao pod onom hrpom kamenja. Svi su se neprijatelji bili povukli. Tada izvukavši ga i postavivši na brod mrtvo tijelo, odvedu ga s velikom žalošću i tugom u grad. ..."; Pivčević, *Povijest*, str. 6.

¹⁴⁶ V. Klaić, *Hrvatska plemena*, str. 21; Pivčević, *Povijest*, str. 16-18; U narodnoj predaji postoje više verzija o ubojstvu nadbiskupa Arnira. Jedna kaže da je za vrijeme žetve na guvnu u Dubravi netko iz plemena Kačića udario "varičakom" o glavu nadbiskupa Arnira, koji je došao pobirati desetinu. Na mjestu gdje je nadbiskup posrnuo, provrela je voda i danas je na tom mjestu izvor. Odatle je nadbiskup sa svojom pratnjom krenuo preko Jarebičkih dasaka, "na Tugare" i od tuda je jedva živ dospio do brdašca Mutograsa. Prema drugoj priči, nadbiskup Arnir je "kamenovan od nekakovoga kneza poljičkoga Nikole Kačića sa četom ljudi zločestih, negdje ispod Debeloga brda u selu Dubravi, gdje je na čast nadbiskupa Arnira načinjena crkva na istom mjestu kamenovanja". Vidi: Banić, *Iz korespondencije*, str. 36.; Postoji još jedna verzija: "Neki je biskup dolazio u Srinjine na svoje imanje, pa je zamolio stanovnike Sitnoga da mu daju u gaju toliko prostora za pašu njegovu konju, koliko obuhvati bivolja koža. Kad su oni na to privolili, biskup rastrigao na kajiše kožu i stao na široko pasati po gaju. Nato skočiše Krstulovići iz Sitnoga, a biskup pobježe i Krstulovići za njim pa ga preko potoka na Vilaru ustrijeliše u zatiljak, dok je bježao niz Vilar prema Srinjinu. Gdje je pao, tu je udario u kamen, pa se tu knjiga i danas vidi u kamenu". Vidi: Lovre Katić, *Reambulacija dobara splitskoga nadbiskupa 1397. g.*, *Starohrvatska prosjeta*, sv. 5, Split 1956., str. 152, bilješka 50a.

¹⁴⁷ Doduše, brodovima su mogli krenuti do Stobreča, kako bi brže prevalili dio puta, pa onda nastaviti prema današnjem selu Dubravi.

planine Mosor, kao terena po kojemu Arnir "traži imanja crkve", ne isključuje Mutogras kao mjesto ubojstva, jer se i na brdo Mutogras može gledati kao na ogranak Mosora. Osim toga, i parnica koja se 1251. vodila između splitskoga nadbiskupa Rogerija i Nikole, sina Petra Bjeloša, odnosno unuka nekoga Nikole (vjerojatno Kačića), pokazuje da je upravo posjed kod Mutograsa bio sporan.¹⁴⁸ Sukob između splitskoga nadbiskupa i Kačića svjedoči koliko je borba za posjede u Primorju bila bespoštedna i koliko su sukobljene strane bile nepopustljive i odlučne da posjeduju spornu zemlju.

Posredno, pravo Kačića na Primorje potvrđuje kralj Andrija II. (oko 1220.) kad u ispravi spominje vojvodu Malduka Kačića i njegovu rodbinu te Žrnovnicu.¹⁴⁹ Izravno, rijeku Žrnovnicu kao granicu obiteljskih posjeda omiških knezova spominje kralj Bela IV. prilikom primanja Osora i Radoša među plemiće kraljevstva.¹⁵⁰

Čini se da je svoje pravo na Primorje, ili barem snažan utjecaj u Primorju, Omiš zadržao i tijekom XIV. i XV. st., usprkos nastojanjima Splićana i Poljičana da na svoje posjede u Primorju prošire i granicu svoje općine.¹⁵¹ Tome u prilog govore podaci da su knezovi bribirski (Pavao I. i Juraj I. Šubić) zagospodarili najprije Klisom, a od kraja osamdesetih godina XIII. st. i Omišem, držeći ih u svojoj vlasti sve do poraza u sukobu s kraljem Ludovikom I. sredinom pedesetih godina XIV. stoljeća.¹⁵² Privilegij koji je Juraj II. Šubić dodijelio Omišu (1315.) upućuje na zaključak da je granica omiške općine bila rijeka Žrnovnica.¹⁵³ Zatim je pravo na cijelo Primorje knez Juraj II. branio u parnici protiv Splita (1328.).¹⁵⁴

¹⁴⁸ CD 4, str. 453.

¹⁴⁹ CD 3, str. 188: "Andreas rex Hungariae Malduco duci Kachetorum totique suae cognationi (...) iubet, quod a latrocinii in insulis duabus maritimis et Zernouniza se abstineant ..." N. Klaić smatra da se spomen Žrnovnice odnosi na mjesto i rijeku, i da čini granicu između Neretljana i Splita (N. Klaić, *Problem Slavca*, str. 129). A. Duplančić u svom radu o granicama između Splita i Poljica tumači spomenutu ispravu kralja Andrije II. kao prijetnju Kačićima da ne prelaze rijeku Žrnovnicu koja je, prema tome, granica omiške općine (Duplančić, *Kartografski prilozi*, str. 153). Međutim, I. Lucić navodi da Andrija II. u spomenutoj ispravi naređuje Kačićima "da se suzdrže od razbojništava što ih vrše (...) u Žrnovnici" (Lucić, *Povijesna svjedočanstva*, sv. I, str. 144).

¹⁵⁰ CD 5, str. 105-106: "Hec etiam adiciimus: quod terras hereditarias, si quas habent, Syrmonicha usque Gozd versus Zolmuch easdem confirmavimus." N. Klaić u sadržaju te isprave vidi dokaz da se jedinstvo zemalja omiških knezova s obje strane Cetine "nije razbilo". Vidi: N. Klaić, *Problem Slavca*, str. 129; Duplančić, *Kartografski prilozi*, str. 153-154.

¹⁵¹ Da su, bez obzira na pitanje jurisdikcije nad Primorjem, tijekom XIV. i XV. st. u Primorju imali posjede i Splićani (i splitska Crkva) i Poljičani i Omišani, ne treba posebno dokazivati. To potvrđuje i dokument od 23. veljače 1397. iz kojega se vidi da kninski biskup Ladislav prilikom određivanja granice između Splita i Omiša traži da posjede splitske Crkve u Primorju, potvrde i Omišani i Poljičani i Splićani. Vidi: CD 18, str. 179: "Quibus visis prelibati Almmissenses, Policienses et Spalatenses dixerunt supradicta ecclesia esse et semper fuisse in pacifica possessione ..."

¹⁵² V. Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347.*, Zagreb 1897., str. 51, 169.

¹⁵³ CD 8, str. 394: "... item quod coram nobis ad iustitiam ultro Sernouniça(m) uel alium uice nostri proficisci minime teneantur ..." vidi: Lovre Katić, *Četiri poljičke isprave iz XIV. stoljeća u splitskom kaptolskom arhivu*, *Analiti historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 2*, Dubrovnik 1953., str. 88.

Osim toga, pravo na Primorje Omišu su potvrđivali i pojedini vladari: hrvatsko-ugarški kralj Žigmund (1397.)¹⁵⁵ i bosanski kralj Ostoja, koji je Omiš i područje do rijeke Žrnovnice (dakle Primorje) 12. prosinca 1408. darovao humskoj vlasteli, braći Jurju i Vuku Radivojeviću.¹⁵⁶

Od 1413. pa sve do njegove smrti u travnju 1416., Omiš je priznavao vlast Hrvoja Vukčića Hrvatinića koji je s Poljičanima i Omišanima napadao Split.¹⁵⁷ Da je Primorje vjerojatno i tada pripadalo omiškim knezovima (ili barem da nije bilo u vlasti Splita), svjedoči ugovor između Splita i Omiša (20. siječnja 1415.) u kojemu se rijeka Žrnovnica spominje kao granica preko koje omiške naoružane lađe ne bi smjele ići.¹⁵⁸ Nakon Hrvojeve smrti, njegova supruga Jelena ostavila je Omiš svome bratu Ivanišu Nelipčiću koji ga je držao sve do svoje smrti (1434.).¹⁵⁹ U parnici (1430.) koja je nastala nakon što se Ivaniš Nelipčić, gospodar Omiša i Klisa,¹⁶⁰ požalio (1429.) kralju Žigmundu da su mu Poljičani oteli neke posjede (među kojima i Primorje), znakovito je da je pravo na Primorje kralj Žigmund potvrdio Nelipčiću na temelju ranije isprave kojom je Primorje dodijelio Omišu.¹⁶¹ Od prosinca 1436. Primorje je u rukama Talovaca, koji su preuzeli Nelipčićevu baštinu – Klis, Omiš i Primorje. U listopadu 1440. Omiš s Primorjem (i Poljica) drži Stjepan Vukčić, a od 17. siječnja 1444. Primorje i Omiš su u rukama Mlečana.¹⁶²

Žalbe koje su Omišani podnijeli mletačkim vlastima 6. rujna 1445. - zbog toga što su Poljičani zauzeli zemlje, vinograde, posjede i šume pod jurisdikcijom Omiša,¹⁶³ i 15. siječnja 1452. - zbog toga što su im Poljičani oteli 11 sela, a Splićani jednu solanu,¹⁶⁴ odnose se najvjerojatnije dijelom i na Primorje (solana) te potvrđuju pretpostavku da se zapadna granica omiškoga područja (barem do 1482.) prostirala preko rijeke Cetine. Tome u prilog

¹⁵⁴ CD 9, str. 437: "... veri confines Clisie et Salone (...) item a predicto flumine Sernouniçe per totum vsque ad flumen Çetine, quod vadit ante Almisium ...".

¹⁵⁵ Vidi: Pivčević, Nekoliko, str. 3; Laušić, *Postanak*, str. 100.

¹⁵⁶ V. Klaić, *Povijest*, sv. 3, str. 55; Laušić, *Postanak*, str. 100.

¹⁵⁷ V. Klaić, *Povijest*, sv. 3, str. 82, 86.

¹⁵⁸ Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici. Acta Croatica*, sv. 1 (od god. 1100-1499), MHJSM, sv. 6, Zagreb 1898., str. 115-116; N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526.*, Zagreb 1972., str. 263: "... prisegosmo im našom virom da nijedna naša plav armana ne pojde mimo Brač, ni mimo Zarnomnicu."; Duplančić, *Kartografski prilozi*, str. 155.

¹⁵⁹ V. Klaić, *Povijest*, sv. 3, str. 93.

¹⁶⁰ V. Klaić, *Povijest*, sv. 3, str. 104-105.

¹⁶¹ Pivčević, *Nekoliko*, str. 7-10.

¹⁶² Laušić, *Postanak*, str. 104-106.

¹⁶³ Listine 9, str. 229-232: "Si che al prexente serenissimo principio queli de Poliza ogni zorno ne vano toiando et occupando li nostri terreni, vigne, possession e boschi de le juridicion de Almisa ..."

¹⁶⁴ *Zlatna knjiga*, str. 223: "... Vocas et Voctanum de Almisa tanquam missos communis et hominum dicti castri districtus Spalati exponentes, quod, quando dictum castrum se sponte summisit nostro dominio, habebat (!) in suo districtu et sub eius iurisdictione villas duodecim et unam salinam, unde paulatim illi de Polizza dicti districtus subriperunt et occupaverunt undecim ex dictis vilis et illi de Spalato dictam salinam ...".

govori i zapis splitskoga notara Dominika de Manfredis (od 6. listopada 1447.) da se posjedi splitske obitelji Martinčić nalaze u Primorju, "bilo u splitskim ili omiškim i poljičkim granicama".¹⁶⁵

S obzirom na to da se u ugovoru iz 1444. ne spominju Duće, moguće je da se to selo nalazilo u omiškim granicama, što znači da istočna granica Poljica u Primorju tada nije bila na rijeci Cetini. Uostalom, u notarskim spisima i dalje se područje između rijeka Žrnovnice i Cetine naziva Primorjem, a prilog "de Primoria" ili "in Primoria" stavlja se čak i uz sela (Jesenice, Mrčilokva) za koja se u ugovoru iz 1444. izričito navodi da su pripala Poljicima.¹⁶⁶ To može značiti da se pojam "de Primorie" rabio zato da bi se precizno odredio zemljopisni položaj, ali i da notar koji je pisao dokument, spomenuta sela ne smatra poljičkima.

Spomenuti primjeri možda i nisu dovoljni da bi dokazali kako su gospodari Omiša imali istodobno i pravo na cijelo Primorje, odnosno da je Primorje bilo posjed Omiša, ali u najmanju ruku ističu utjecaj koji je Omiš imao u Primorju i pretpostavku da je barem jedan dio Primorja bio omiški posjed. Naime, u srednjemu vijeku Primorje je kao splitski posjed potvrdio tek bosanski kralj Tvrtko (2. lipnja 1390.),¹⁶⁷ a na temelju njegove isprave i bosanski kralj Ostoja (15. prosinca 1402.) te Ladislav Napuljski (6. kolovoza 1403.).¹⁶⁸

Spomen granica Poljica na području Primorja u izvorima se pojavljuje tek od 1444., kada su Poljičani prihvatili vlast Mlečana i kada je u Primorju određena granica između Splita i Poljica: Split je dobio mali, ali zbog solana i mlinica na rijeci Žrnovnici gospodarski važan dio Primorja – od Žrnovnice do Bilepeći, dok su Poljicima pripala sela Jesenice, Mrčilokva i Podstrana. Budući da ugovor iz 1444. ne pokazuje tko je držao istočni dio Primorja i selo Duće,¹⁶⁹ ostaje upitno nisu li Duće tada bile u "omiškim granicama".

Kao teritorij Poljica cijelo Primorje između rijeka Žrnovnice i Cetine navodi se tek u Poljičkom statutu iz 1482., što znači da se u usporedbi sa ugovorom iz 1444. granica Poljica proširila od Bilepeći na Žrnovnicu. Na koji se način to dogodilo, nije poznato.

S obzirom na spomenuto, može se pretpostaviti da, premda određene isprave "de iure" potvrđuju cijelo Primorje ili Splićanima ili Omišanima, vlast nad cijelim područjem između rijeka Cetine i Žrnovnice tijekom srednjega vijeka, praktično, nitko nije uživao,

¹⁶⁵ Fragmenta, fol. 24: "(6.X.1447.) ... positis et existentibus in Primoria in confinibus Spaleti siue Almissii et Politii constituens ...".

¹⁶⁶ Na primjer splitski notar Dominik de Manfredis u 1447. Vidi već spomenuta Fragmenta..., fasc. IV, str. 14: "(8.IX.1447.) ... uocatam Pod Stubizu, positas in Primoria ..."; "(9.IX.1447.) ... positam in villa Mertiloque Primorie ..."; str. 20 v: "(28.IX.1447.) ... de villa Iessenize Primorie ..."; fasc. V, str. 4: "(22.I.1449.) ... de villa Crugh de Primoria ..." i drugi primjeri.

¹⁶⁷ Listine 4, str. 281: "Ex parte vero Almissii sit meta et confinium flumen Cetine recto tramite sicut labitur versus mare usque ad verticem montis, qui dicitur Primorie versus Spaletum ..."; V. Klaić, *Povijest*, sv. 2, str. 294.

¹⁶⁸ Vidi: Listine 5, str. 12-13.

¹⁶⁹ Vidi: *Zlatna knjiga*, str. 169-171.

ali da je Primorje (do 1444.) najvećim dijelom pripadalo gospodarima Omiša. Iz toga slijedi pretpostavka da Split i Poljica do 1444., ne računajući na kratkotrajna proširenja Splita na cijelo Primorje, pa samim time i na moguću granicu između Splita i Poljica na vrhovima Primorske kose, nisu mogli graničiti na tom području.

(Nastavak u idućem broju Zbornika)

Ante Nazor

Border Between Split and Poljica and Conflicts Among Them in the Fourteenth and Fifteenth Century

(First Part – Formation of Poljica as a Separate Territorial Unit and the Question of to Whom Primorje Belonged during the Middle Ages)

Summary

Defining the period when Poljica became a distinctive region with its own autonomous administrative organs is a precondition for any discussion of relations between Split and Poljica, but also a debatable scholarly issue in its own right. Namely, divergent opinions exist on this issue, and hypotheses on it in historiography range from the tenth or eleventh century until the middle of the fourteenth century. However, since Poljica and its *comes* are mentioned in historical sources from the thirteenth century, a certain distinctive nature of Poljica may be assumed at least from that time onwards. The end of the process resulting in the final formation of Poljica as a separate unit and the autonomous position of that region as regards other centres (Split, Klis and Omiš) depended on circumstances in these and neighbouring regions, and most probably also on the process of the final social formation of society in Poljica. Taking into account the general processes of development of Croatian areas, it may be assumed that the process of formation of Poljica society and the creation of its autonomy happened some time during the period of the reign of King Louis I the Great (1342-1382), at the latest. Sources from the fifteenth century confirm that the autonomy of Poljica in that period is not questionable. However, it remains questionable in which period the administrative and executive organs of Poljica, mentioned in the law code (statute) of Poljica from 1440 and in other documents from the second half of the fifteenth century, were finally developed.

Equally questionable is the issue of what exactly Poljica constituted. Among the numerous terms used in scholarship, the most acceptable appears to be the community or commune of Poljica, although Poljica was probably one among the counties (*comitatus*) of Croatia, the latter term also being found in the sources.

For a discussion of the territorial border between Split and Poljica in the fourteenth and fifteenth centuries, it is necessary to discuss also the question of to whom the area between the rivers of Cetina and Žrnovnica, usually called Primorje of Poljica (*Poljičko primorje*), or Maritime or Lower Poljica (*Primorska Poljica* or *Donja Poljica*), belonged. It appears that these terms are anachronous for that area prior to the fifteenth century, because in historical sources earlier than 1482 there is no confirmation that all that area belonged to Poljica. Since in contemporary fourteenth and fifteenth-century sources this area is always called simply Primorje, it seems that this term is the most acceptable for denoting that area in the period earlier than 1482.

Sources show that Omiš (that is, its lords) had great influence in Primorje, and that at least one part of Primorje belonged to this county. Mentions of the borders of Poljica in Primorje in the sources appear only from 1444, when the noblemen of Poljica accepted Venetian rule. At that time the border between Poljica and Split was established in Primorje: Split received a small but, because of salt-pans and mills on the river of Žrnovnica, an economically important part of Primorje, situated from Žrnovnica to Bilapeč, while the villages of Jesenice, Mrčilokva and Podstrana belonged to Poljica.

Taking into account the data mentioned above, it may be argued that, in spite of the fact that certain privileges *de iure* confirmed all of Primorje to either Split or Omiš, nobody really enjoyed rule over the whole area between Žrnovnica and Cetina, but that its greatest part belonged to the lords of Omiš until 1444. From this there follows the hypothesis that before that date, except during some short periods of their temporary expansion towards Primorje, Split and Poljica could not have had any common border in that area.

Key words: Poljica, the Middle Ages, historiography, political history